

CUMHURİYET DÖNEMİNDE İSTANBUL VAKIFLARI

ADNAN ERTEM*

VAKIF İDARİ YAPISINDAKİ TARİHSEL SÜREÇ

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselme dönemlerinde sosyal hayatın en önemli kurumu olan vakıf müessesesi XIX. yüzyılın başlarında merkezî idarenin denetimi altına alınmıştır. Osmanlı kamu hizmeti sisteminin tamamını oluşturan vakıfların denetim, gözetim ve yönetim işlerini yürütmek amacıyla 1826 yılında Evkaf-ı Hümayun Nezareti kurulmuştur.

Evkaf Nezareti'nin kuruluş sebepleri arasında vakıfların Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki dağınıklığı ve denetimsiz kalmaları, vakıf kurumunda baş gösteren yolsuzluklar, Batı'da devlet anlayışındaki gelişmeler ve vakıf potansiyelinden devletin diğer sektörlerinde yararlanılması sonucu vakıfların gelirlerinin giderek azalması gösterilebilir.

Birçok sebebi olmakla birlikte, temel neden vakıfların ıslahı amacına dayanmaktadır. Bağımsız bütçeleri bulunan ve her biri ayrı bir tüzel kişiliğe sahip vakıfların gelirlerinin devletin diğer sektörlerinde kullanılması sonucu, harap olan hayratların onarımı için lazım olan paranın Evkaf Nezareti'nce karşılanması imkânsız hâle gelmiştir. Evkaf Nezareti'nin kuruluşu ile başlayan ve Tanzimat'ın ilanı ile ivme kazanan Evkaf hazinesinden devlet hazinesine nakit aktarma işlemi Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında da devam etmiştir.

Ankara'da Birinci Meclis'in açılması ile birlikte ele alınan konulardan biri de vakıfların idaresi konusu olmuştur. Yeni meclisin 2 Mayıs 1920 tarihli *Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun*'la Evkaf Nezareti Şeriye ve Evkaf Vekâleti'ne dönüştürülmüştür. Ancak her ne kadar bakanlığın isminde vakıf geçse bile vakıflar, vekâlet içerisinde "Evkaf Müdüriyeti Umumiyesi" şeklinde örgütlenmiştir.

* Vakıflar Genel Müdürlüğü

1921 Anayasası'nın 11. maddesine göre TBMM'nin çıkaracağı kanunlar çerçevesinde pek çok bakanlıkla birlikte, evkaf işlerinin düzenlenmesi ve yönetilmesi görevi de il düzeyinde oluşturulan "Vilayet Şûrası"na bırakılmıştır.

Şeriye ve Evkaf Vekâleti, 2 Mayıs 1920 tarihinden 3 Mart 1924 tarihine kadar görev yapmıştır. Bu dönemin bir bölümünde Osmanlı Hükûmeti içerisinde yer alan Evkaf-ı Hümayun Nezareti de görev yapmaktaydı. Bu nezaretin lağvedilmesiyle nezarete bağlı vakıf mal varlığı devralınmış ve vekâlette canlanma meydana gelmiştir. Evkaf Nezareti'nin kaldırılmasıyla, İstanbul'da vakıf hizmetlerinin İstanbul Vakıflar Müdürlüğü eliyle yürütüleceği TBMM tarafından İstanbul Vilayeti Mektupluğu'na bildirilmiştir. Vekâletin merkez teşkilatında yapılan hukuki düzenlemeyle bugünkü Vakıflar Meclisi'ne benzer yetkilerle görev yapan Şûra-yı Evkaf teşkil edilmiştir.

2 Mayıs 1920 'de kurulan Evkaf ve Şeriye Vekâleti dört yıl devam etmiş, 3 Mart 1924 tarihinde 429 sayılı *Şeriye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun*'la "şimdilik" kaydı ile Başbakanlığa bağlı Evkaf Umum Müdürlüğü ihdas edilmiştir.

429 sayılı kanunun yürürlüğe girmesinden sonra Evkaf Umum Müdürlüğü'nün idare şekli ve merkez teşkilatını belirlemek uzun bir zamana yayılmıştır. Vakıfların ve bunun yanı sıra vakıflarla ilgili gelir ve harcamaların nasıl bir şekle bağlanacağı, bu konuda nasıl bir uygulama yapılacağı hususu vekâletin ilgasından sonraki dönemde önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu sorunları gidermek için yapılan çalışmalar neticesinde 24 Mayıs 1928 tarihinde 1264 sayılı *Evkaf Müdüriyeti Umumiyesi Merkezi ile İstanbul Evkaf Müdüriyeti'nde İdare Encümenleri Teşkiline ve Vezâifine Dair Kanun*'la Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde hukuk müşavirinin veya muavininin başkanlığında muhasebe, muamelat,

memurın müdürlerinden oluşan bir merkez idare encümeni oluşturuldu. İstanbul'da ise Orman ve Arazi-i Vakfiye müdürü ile akaret, mahlulat, mülhaka ve nukut-ı mevkufe müdürlerinden oluşan İstanbul İdare Encümeni oluşturuldu ve görevleri belirlendi. 1925 tarihi itibarıyla bütçe kanunları ve diğer hukuki düzenlemelere dayanarak hazırlanan şemalara göre, 15 merkez biriminden 8'nin tamamının ve 3'nün de bir bölümünün İstanbul'da bulunduğu anlaşılmaktadır.

VAKIF ALANINDAKİ HUKUKİ DÜZENLEMELER

Cumhuriyet devrine kadar vakıflar şeri hukuka göre idare edilmişlerdir. Cumhuriyet yönetimine intikal eden vakıfların idare şekli *Vakıflar Kanunu*'nun yürürlüğe girdiği 1935 yılına kadar uzun müddet bütçe kanunlarına eklenen maddelerle yürütülmüş ve bir yıllık düzenlemeye tâbi tutulmuştur. Bütçe kanunları ile kabul edilen esaslar *Vakıflar Kanunu*'na temel oluşturmuştur.

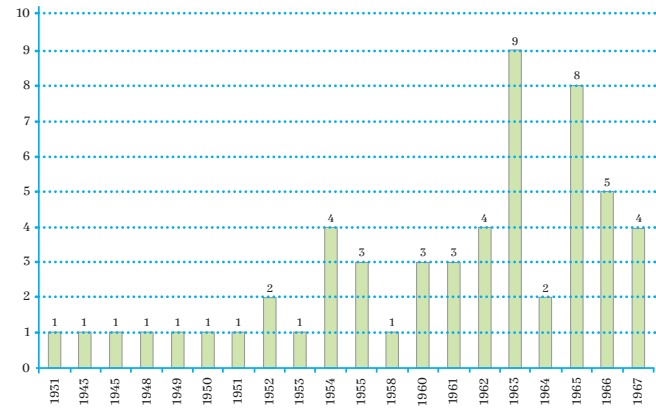
1924 *Bütçe Kanunu* ile İstanbul'daki vakıf su yollarının yönetimi Şehremaneti'ne devredilmiş, 1925 *Bütçe Kanunu* ile medreseler, Maarif Vekâleti'ne devredilmekle beraber, harap olan bütün medreselerin sadece bina hâlinde olanları değil arsa hâlinde olanları da Maarif'e ve özel idarelere devredilmiştir. 1926 *Bütçe Kanunu* ile icareteyn ve mukataa usulü yasaklanmış, 1927 *Bütçe Kanunu* ile kabristan gelirlerinin %50'sinin belediyelere verilmesi kabul edilmiştir. Keza 1930 yılında çıkarılan *Belediyeler Kanunu*'yla vakıf mezarlıklarının belediyelere devri kanunlaşmıştır.

Bu dönemde (1924-1935) vakıf yerleriyle ilgili olarak yapılan birçok düzenleme ile vakıfların tasfiye edildiği görülmektedir. 2762 sayılı *Vakıflar Kanunu*'nda; "Tasfiye" başlıklı bir bölüm mevcuttur. Yapılan düzenlemelerle vakıf müessesesinin kamu hizmetleri içerisindeki payı gittikçe küçülmüş, Osmanlı Devleti'nde vakıflar tarafından görülen birçok hizmet Cumhuriyet yönetiminde başka kurum ve kuruluşlara devredilmiştir. Osmanlı Devleti'nde dinî, iktisadi, siyasi ve sosyal önem arz eden vakıf müessesesi artık sadece dinî özellikleri ile toplumda hizmet görmeye devam etmiştir.

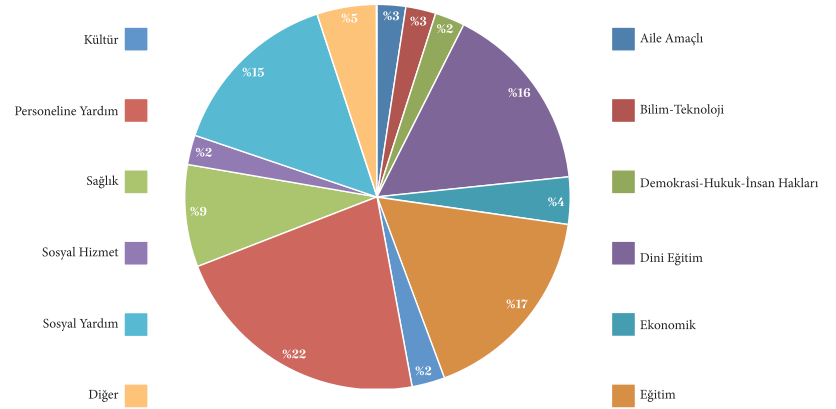
Diğer bazı kanunlarla çeşitli devirler yapılmıştır. Bu devir işlemleri; *Tevhid-i Tedrisat Kanunu*, *Sular Kanunu*, *Tekke, Zaviye ve Türbelerin Seddine Dair Kanun*, *Belediye Kanunu*, *Köy Kanunu*, *Medeni Kanun*'undaki bazı hükümler çerçevesinde yapılmıştır.

Yapılan bu düzenlemelerden en önemlisi şüphesiz Ekim 1926'da yürürlüğe giren *Medeni Kanun*'dur. Burada, yeni kurulacak vakıfların mahiyeti

Grafik 1- 1931-1967 Yılları Arasında Kurulan Yeni Tesis Sayısı

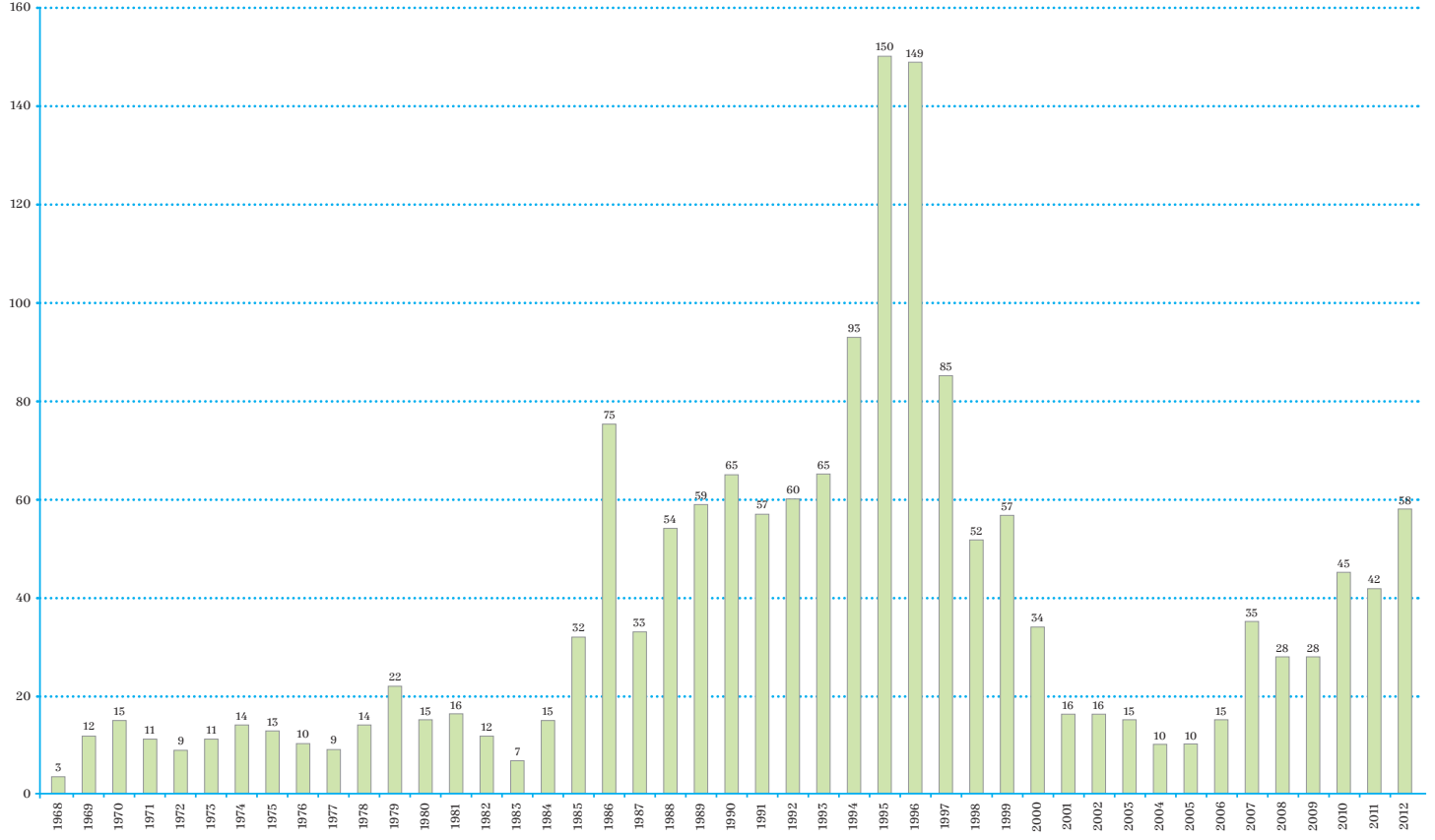
Grafik 2- 1926-1967 Yılları Arasında Kurulan Amaçlarına Göre Tesisler

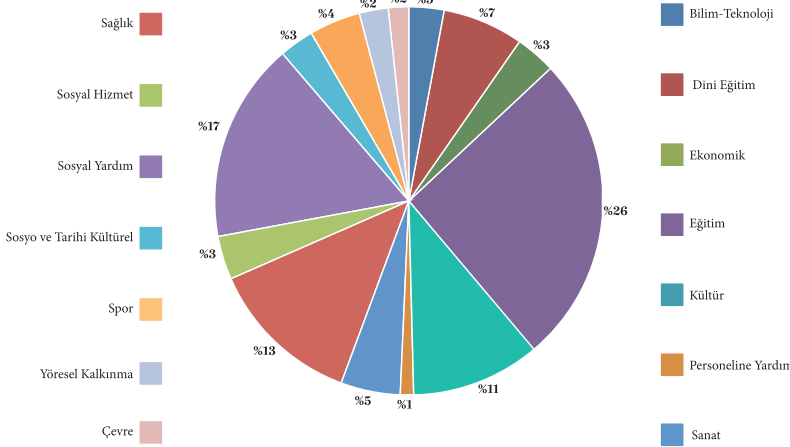
büyük ölçüde aynı olmakla birlikte adı "vakıf" olarak değil, "tesis" olarak değiştirilmiştir. *Tesis* kavramı Cumhuriyet sonrasında *vakıf* kavramı yerine kullanılan ve *Medeni Kanun*'ün 73. maddesinde düzenlenen bir kavramdır. Cumhuriyet'le birlikte vakıf müessesesi toplumda sadece dinî özellikleri ile hizmet vermeye devam etmiştir. Bir anlamda tesis, vakıf müessesesinin laikleştirilmiş şekliyle *Medeni Kanun*'da yer almış hâlidir.

Kaynağını Kur'an ve sünnetten değil, bilakis *Medeni Kanun*'dan alan tesis ifadesinde, ibadet vasfı olmadığından geçen kırk yıllık süre içerisinde çok az sayıda tesis kurulmuştur. Bunun nedenleri arasında; vakıf kurumunun Cumhuriyet'in ilk yıllarında maruz kaldığı uygulamaların olduğu ileri sürülebilir. Özellikle oluşturduğu psikolojik etkileri dolayısıyla, vakıf yoluyla vücuda getirilen mektep ve medreselerin Maarif'e, suların belediye ve köy tüzel kişiliklerine, mezarlıkların belediyelere, ormanların Orman Bakanlığı'na devredilmesi, tekke ve zaviyelerin kapatılması ve

Grafik 3- 1968-2012 Yılları Arasında Kurulan Yeni Vakıf Sayısı

Grafik 4- 1968-2012 Yılları Arasında Kurulan Amaçlarına Göre Vakıflar

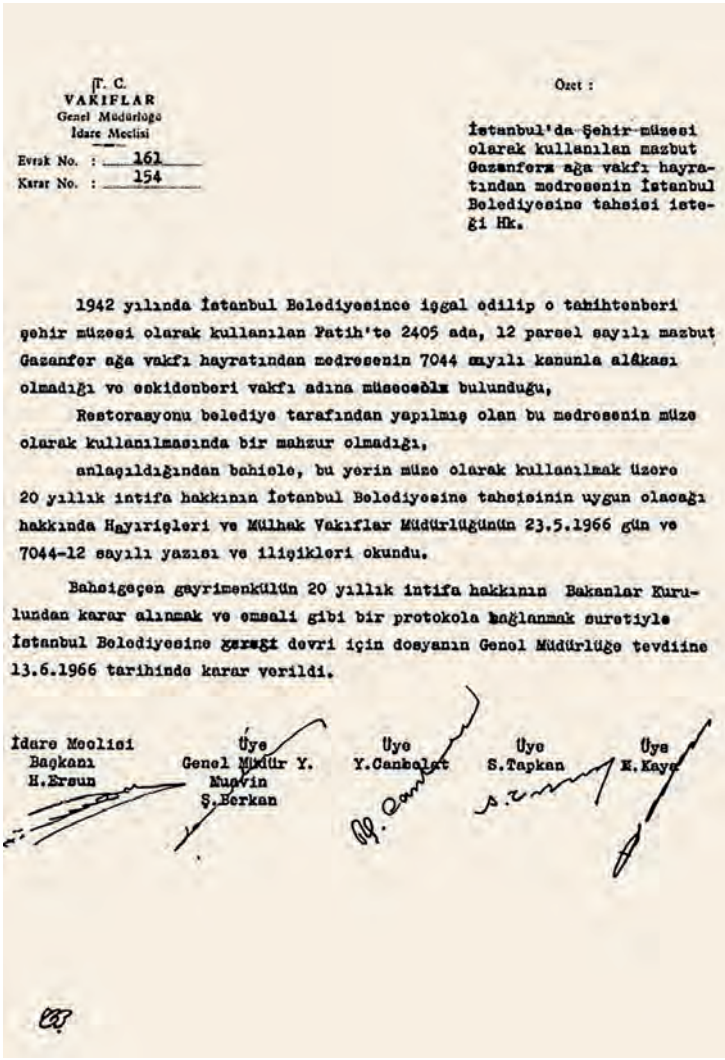

vakıfların tasfiye edilmesi gibi bazı uygulamalar “vakfetme” düşüncesi ile tesis kuracak kişilerin daha isteksiz ve cesaretsiz davranmalarına neden olmuş olabilir. Bu dönemde İstanbul’da sadece 56 adet tesis kurulmuş olup bazı yıllarda ise hiç tesis kurulmamıştır. 9 adet tesis kurulan 1963 yılı bu dönem içinde en çok tesis kurulan yıl olmuştur.

Medeni Kanun’un kabulünden sonra tesis kurma yönünde fazla bir eğilim olmamasını bu dönemde yeterli iktisadi gücün olmamasına bağlayanlar da vardır. Bu görüşü savunan Hüseyin Hatemi, Türkiye’nin Kurtuluş Savaşı’ndan yeni çıkmış olması nedeniyle, içinde bulunulan iktisadi durumu, tesis kurmaya elverişli olmamasına bağlamaktadır.

13 Temmuz 1967 tarihinde çıkarılan 903 sayılı *Kanun*’la *Medeni Kanun*’un vakıfları düzenleyen bölümünde değişiklik yapılarak “tesis” kavramının hukuk literatüründeki 40 yıllık ömrüne son verilmiş, “vakıf” kavramı yeni kanunda yer almış ve özellikle “vergi bağışıklığı” kuralları getirerek, vakıflar uygulamasında yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuştur. Bu değişiklikte birlikte kurulan vakıf sayılarında çok ciddi artışlar olmuş ve İstanbul’da 1.646 adet vakıf kurulmuştur. Bu dönemde en çok vakıf kurulan yıl 150 vakıfla 1995 yılı olmuştur.

Asırlar itibarıyla oranları değişmekle birlikte Osmanlı döneminde kurulan vakıfların genellikle eğitim, din ve sosyal hizmet ağırlıklı olduğu görülürken; Cumhuriyet dönemiyle birlikte kurulan vakıflarda eğitim, kültür, sağlık ve sosyal yardımlaşma amaçlarının olduğu görülmektedir.

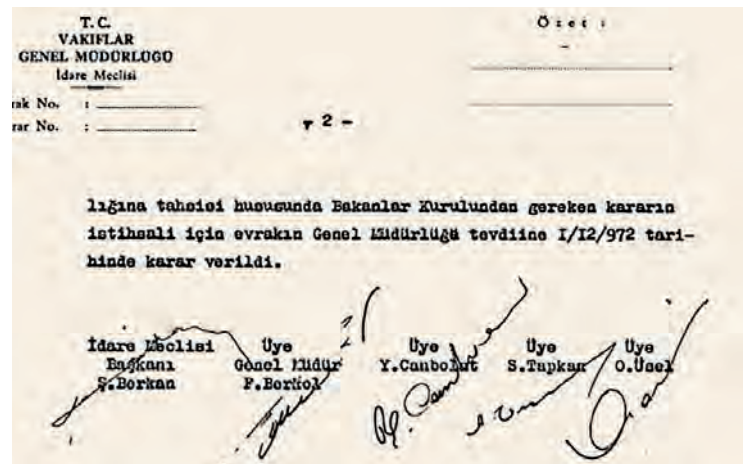
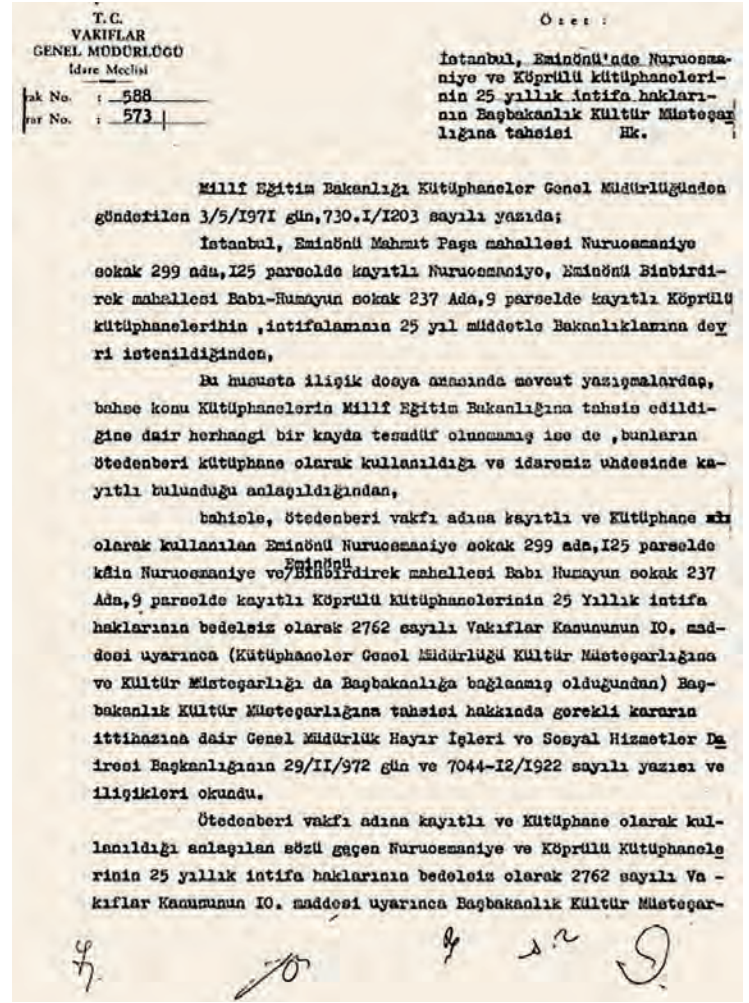

Belge 1 - Gazanfer Ağa Medresesi'nin tahsisine ilişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü İdare Meclisi kararı

Bugün itibarıyla İstanbul'da şehrin çeşitli sorunlarıyla ilgilenen kurulu yeni vakıfların sayısı 4.682'dir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında vakıfların incelenmesi, vakıf sorununun modern görüşlere göre düzenlenmesi ve Osmanlı Devleti'nden intikal eden vakıfların nasıl idare edileceği önemli bir sorun olarak görülmüştür. Bu konuda bir vakıf mevzuatı hazırlaması için İsviçre hukukçularından Prof. Hans Leemann, 1929 yılında davet edilerek önemli bir adım atılmıştır.

Leemann'ın hazırladığı ilk tasarı 37 maddeden oluşmaktadır ve 31 Ağustos 1929 tarihini taşımaktadır. Yine Prof. Leemann tarafından hazırlanan ikinci tasarı 30 maddeden oluşmakta ve 28 Eylül 1929 tarihini taşımaktadır. Bu tasarı Bakanlar Kurulu'nun tayin ettiği bir komisyonda incelenmiş ve akabinde 2762 sayılı *Vakıflar Kanunu* 5 Haziran 1935'te TBMM tarafından kabul edilerek kanunlaşmıştır.

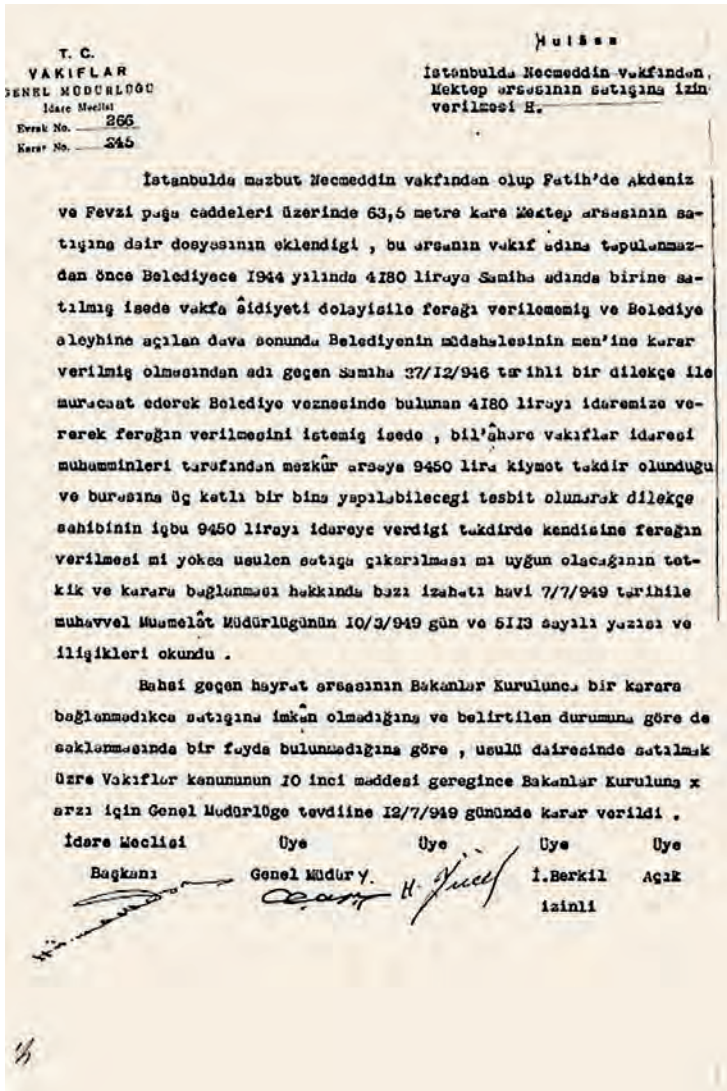

Belge 2 - Nuruosmaniye ve Köprülü kütüphanelerinin tahsisine ilişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü İdare Meclisi kararı

VAKIFLARI TASFİYE ÇALIŞMALARI ve İSTANBUL'A YANSIMALARI

Çıkarılan Kanunlar ve Tasfiye Çalışmaları

3 Mart 1924 tarihinde 429 sayılı *Şer'iye ve Evkaf ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun*'la "şimdilik" kaydı ile Başvekâlet'e bağlı Evkaf Umum

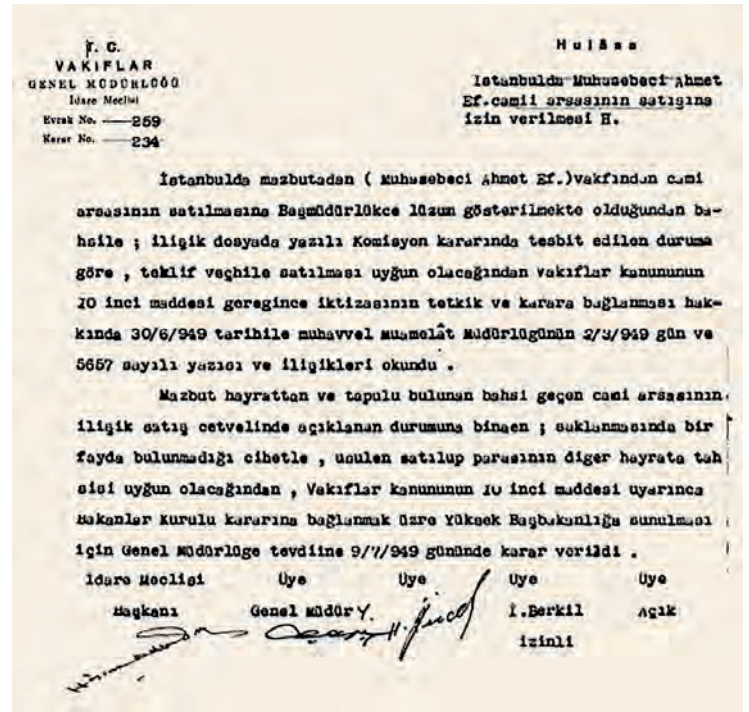

Belge 3 - Necmettin Vakfı'na ait mektep arsası satışına ilişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü İdare Meclisi kararı

Müdürlüğü ihdas edilmiştir. Aradan çok da uzun bir süre geçmeden (yaklaşık 2 yıl) vakıfların tasfiyesi amacıyla belli bakanlıkların ve Evkaf Umum Müdürlüğü'nün birer temsilcisinden oluşan bir tasfiye komisyonu kurulmasına 1926 yılında Bakanlar Kurulu'nca karar verilmişse de uygulama alanı bulamamıştır.

Yapılan hukuki düzenlemeler neticesinde Evkaf Umum Müdürlüğü bünyesinde bir Tasfiye Komisyonu 1937'de tekrar kurulmuştur. Vakıfların tasfiyesi için kurulan bu komisyon; kanunlar, icra vekilleri kararları ve yönetmeliklerle vakıf mal varlığının ve hizmet alanlarının büyük bir bölümünü diğer kamu kurum ve kuruluşlarına devretmek ve Vakıflar İdaresi'nin teşkilat yapısını küçültmek amacıyla bütün vakıf mal varlığını satmak için çalışmıştır.

Başvekâletin 1937'deki talimatıyla komisyon çalışmaları ülke genelinde yaygınlaştırılmış, başlatılan tasfiye programının hızlı bir şekilde

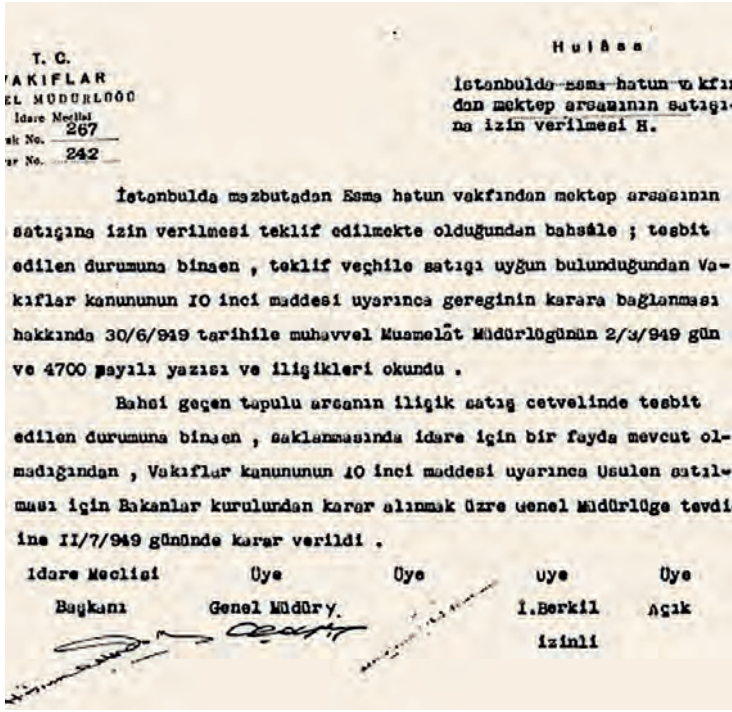
Belge 4 - Muhasebeci Ahmet Efendi Vakfı'na ait cami arsası satışına ilişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü İdare Meclisi kararı

bitirilmesi istenmiştir. Buradan da anlaşılıyor ki 1937 yılına kadar parça parça yürütülen tasfiye uygulaması Başvekâletin talimatıyla bir programa bağlanmıştır.¹

Vakıf mal varlığının ve hizmet alanlarının büyük bir bölümünü diğer kamu kurum ve kuruluşlarına dağıtılması kapsamında ilk iş, eğitim alanında uygulanmaya başlanmıştır. Osmanlı döneminde bu alanda yapılan bazı uygulamaların ardından vakıfları ilgilendiren 3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı *Tevhid-i Tedrisat Kanunu Şeriye ve Evkaf Vekâletinin İlgasına Dair Kanun*'dan sonra mecliste görüşülmüş ve kabul edilmiştir. Kanununun 1. maddesine göre, "Türkiye dâhilindeki bütün müessesat-ı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekâletine merbuttur." Böylece II. Meşrutiyet Devri'nde belirginleşen medrese ve mektep ikiliğine son verilmiştir.

Kanununun 2. ve 3. maddeleri Şeriye ve Evkaf'a ait okul ve medreselerin gelirleriyle birlikte Maarif'e devrini hükme bağlamıştır. Osmanlı döneminde boş kalan sıbyan mektepleri ile hangi vakfa ait olduğu bilinmeyen vakıflardan sağlanan gelirler Maarif'e devredilmişti. 3. maddesi ile Evkaf bütçesinde medrese ve okullar için ayrılan miktarın Maarif'e devredileceği kanunlaştırılmıştır.

¹ Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara 1995, s. 379-381.

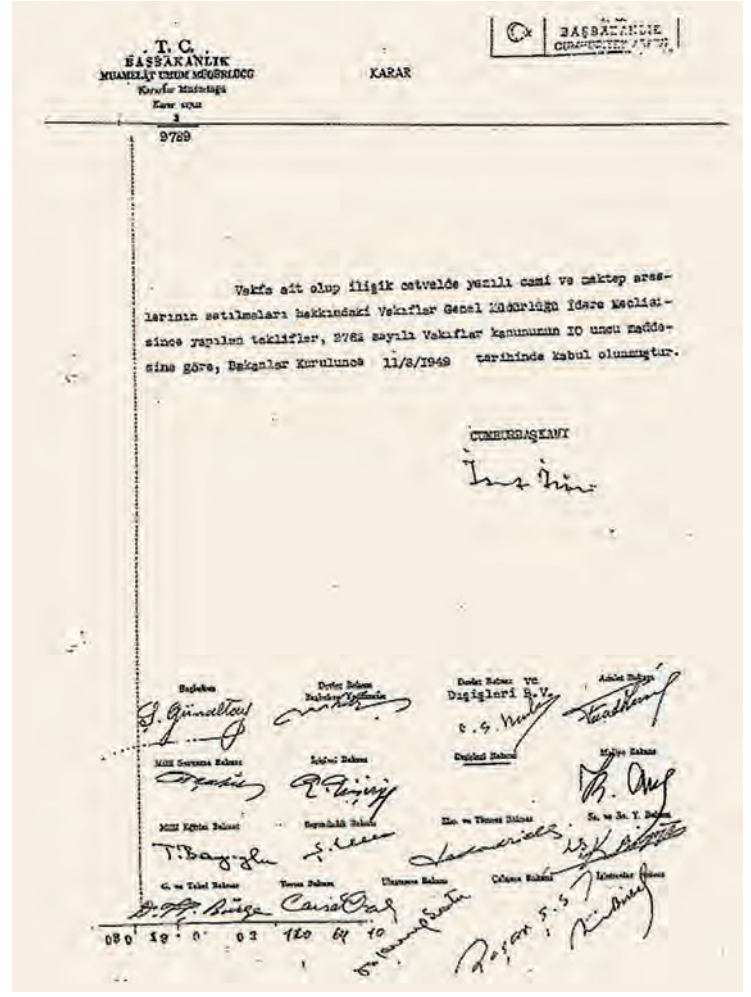
Belge 5 - Esmâ Hatun Vakfı'na ait mektep arsası satışına ilişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü İdare Meclisi kararı

Medreselerin devrinden sonra Evkaf'a ait müze ve kütüphanelerin de Maarif'e devredilmesi kararlaştırılmıştır.

Bu kapsamda tahsis edilen bazı eğitim kurumları ve tahsis edildikleri kurumlardan birkaçı şöyledir: Atik Valide Medresesi Sağlık ve Sosyal Yardımlaşma Bakanlığı'na Ruh Sağlığı Merkezi olarak kullanılmak üzere, Zihni Paşa Sıbyan Mektebi Millî Eğitim Bakanlığı'na okul olarak kullanılmak üzere, Cevher Sultan, Davut Paşa ve Atik İbrahim Paşa medreseleri İstanbul Üniversitesi'ne fakülte ihtiyacının karşılanması için, Nuruosmaniye ve Köprülü kütüphaneleri Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı'na kütüphane olarak kullanılmak üzere, Gazanfer Ağa Medresesi şehir müzesi olarak kullanılmak üzere İstanbul Belediyesi'ne tahsis edilmiştir.

Necmettin, Esmâ Hatun, Ahmet Ağa vakıflarından ve birçok vakıftan mektep arsaları gayece aynı başka vakıflarda kullanılmak üzere satılmıştır.

30 Kasım 1925 tarih ve 677 sayılı *Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Şeddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun*'la gelir kaynaklarıyla birlikte hemen hemen tamamı vakıf olan tekke, zaviye ve türbelerin satılması, diğer kamu kurumlarına devredilmesiyle vakıfların faaliyet alanlarından biri daha ortadan kaldırılmıştır. Kanunun 1. maddesine göre "Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde gerek vakıf suretiyle, gerek mülk olarak

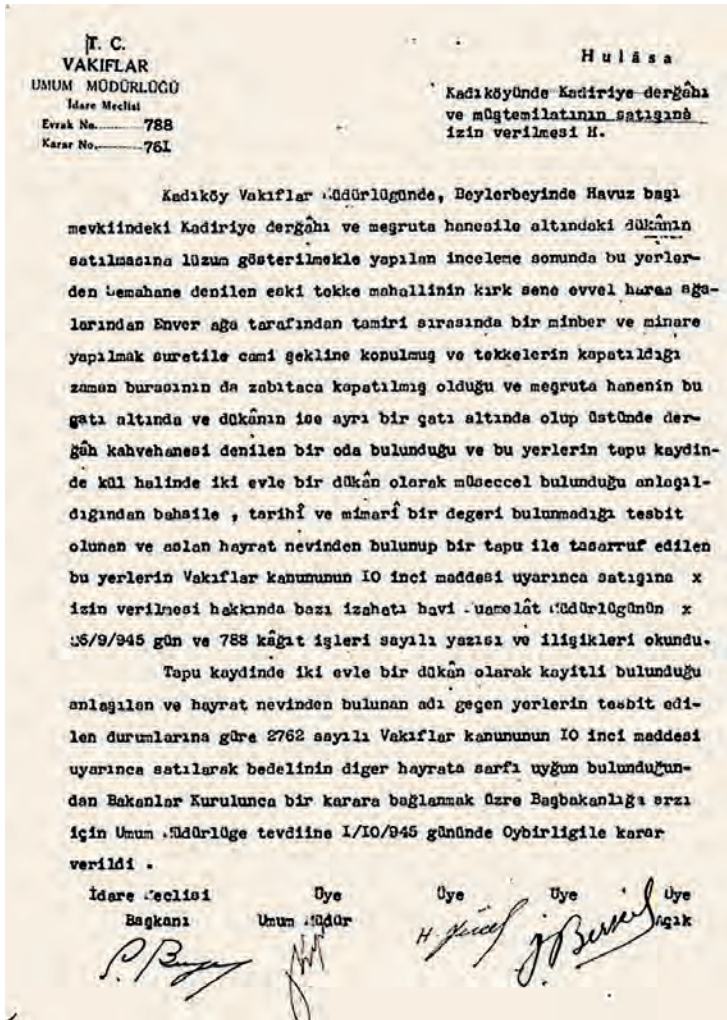
Sıra No.	İli	İlçesi	Vakfı	Cinsi
1	İstanbul	Fatih	Necmeddin	Masbut mektep arsası
2	"	"	Esmehatun	" " "
3	"	"	Muhasebeci Ahmet Efendi	" Cami arsası
4	Bolu	Mudurnu	Araba pazarı vakfı	Cami arsası

Aşağı gibidir.

080 19 01 180 64 10

Belge 6- Necmettin Vakfı, Muhasebeci Ahmet Efendi Vakfı ve Esmâ Hatun Vakfı'na ait hayratların satışına ilişkin Bakanlar Kurulu kararı

seyhinin taht-ı tasarrufunda gerek suver-i akarlar tesis edilmiş bulunan bilumum tekkeler ve zaviyeler, sahiplerinin diğer şekilde hakk-ı temellük ve tasarrufları baki kalmak üzere kâmilten seddedilmiştir.

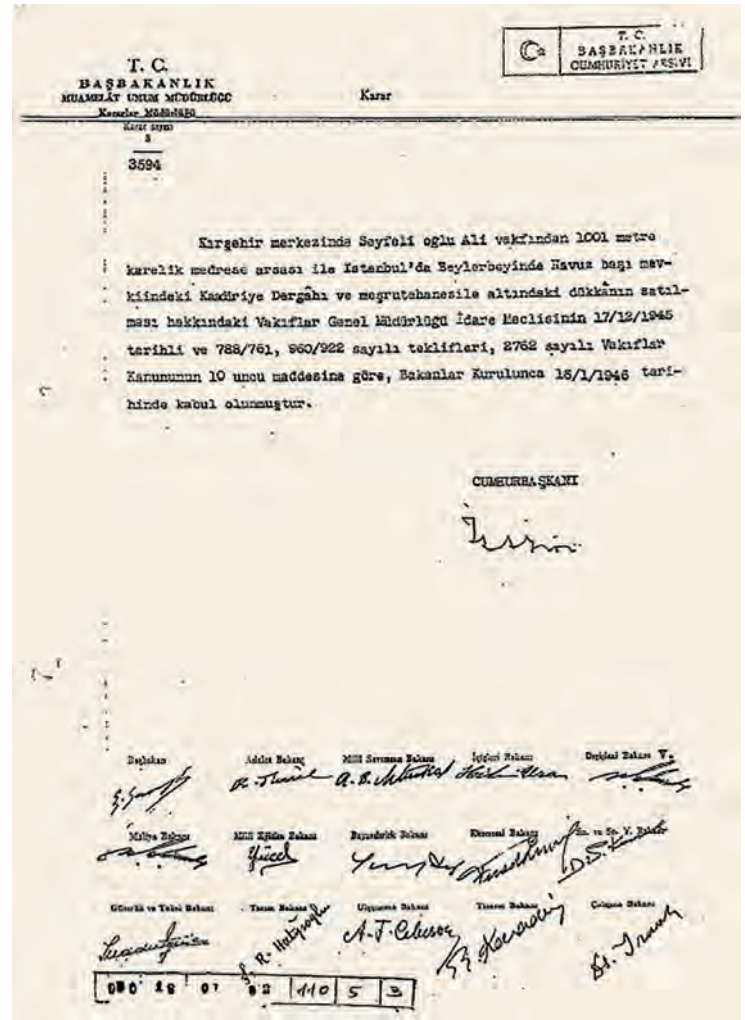

Belge 7- Kâdiriye Dergâhı ve müştemilatının satılmasına ilişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü İdare Meclisi kararı

Bunlardan usul-ı mevzuası dairesinde filhal cami veya mescit olarak istimal edilenler ipka edilir.” hükmüne istinaden vakıf olarak tesis edilmiş bütün tekkeler kapatılmıştır.

Ancak tekke ve zaviyeler, kanundan daha önce “Tekaya ve zevayanın seddine, ilmiye sınıfı kisvesine ve bilumun devlet memurlarının kıyafetlerine dair icra vekilleri heyetinin 2 Eylül 1341 tarihli 2413 nolu kararnameyi” ile kapatılmıştır. Bu düzenleme *Tekke ve Zaviyelerin Şeddine Dair Kanun*’dan daha önceki bir tarihi taşımaktadır, hatta bu kararnameye istinaden bir tamim de yayınlanmıştır.

Bu kapsamda; İskender Paşa (Galata) Mevlevîhanesi müze olarak kullanılmak üzere Millî Eğitim Bakanlığı’na, Sokullu Tekkesi öğrenci yurdu olarak kullanılmak üzere İstanbul Valiliği’ne, Sultan Mahmut Türbesi müştemilatı enstitü olarak kullanılmak üzere İstanbul Üniversitesi’ne ve Sofular Tekkesi hastane olarak kullanılmak üzere İstanbul Üniversitesi’ne tahsis edilmiştir. Tophane Gülşenî

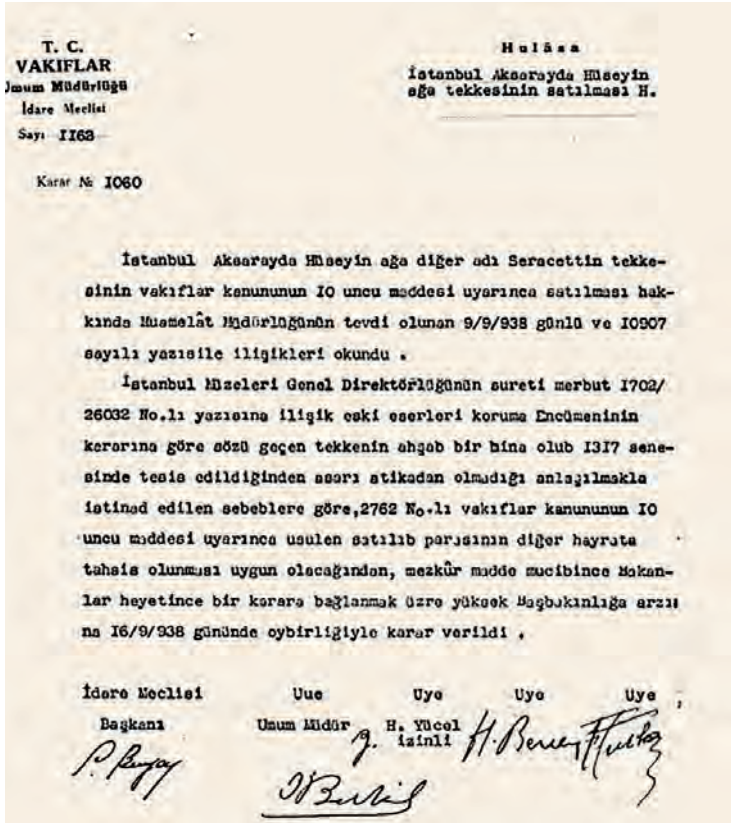

Belge 8- Kâdiriye Dergâhı ve müştemilatının satılmasına ilişkin Bakanlar Kurulu kararı.

Tekkesi arsası, Yedikule Uşşakî Tekkesi ve arsası, Büyükçekmece Gülşenî Tekkesi, Kadıköy Kadiriye Dergâhı ve müştemilatı ve Ayvansaray Toklu İbrahim Dede Türbe odası ile arsası, Aksaray Seracettin Tekkesi, Ayaspaşa Ali Baba Tekkesi satışları da bu düzenleme neticesinde satılmasına karar verilen bazı hayratlardır.

9 Temmuz 1945 tarih ve 4785 sayılı *Orman Kanunu*’na Dair Hükümler Eklenmesine ve Bu Kanunun Birinci Maddesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile vakıfların elinde bulunan oldukça önemli gelir kaynaklarından olan ormanlar devletleştirilmiştir. Ormanların, vakıf ile ilişkisi söz konusu kanunun 1. maddesi ile kesilmiştir. Bu madde; “Bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihte var olan gerçek veya tüzel kişilere, vakıflara ve köy, belediye özel idare, kamu tüzel kişilerine ilişkin bütün ormanlar bu kanun gereğince devletleştirilmiştir” kuralını getirmiştir.

60. maddede “Evkaf-ı sahiha ormanlarıyla hukuk-ı tasarrufiyeleri mevkuflar olan ormanlar hususi orman hükmüne tâbi olup bunların idare, muhafaza

Belge 9- Hüseyin Ağa Tekkesi'nin satılmasına ilişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü İdare Meclisi kararı

ve işletilmeleri mütevellilerine veya Evkaf Umum Müdürlüğü'ne aittir” hükmü yer almaktadır.²

Vakıflar İdaresi ormanların devletleştirilmesinin önüne geçmek için çaba sarf etmiştir. 1938 yılında kabul edilen 3461 sayılı *Vakıf Umum Müdürlüğü Teşkilatı Hakkında Kanun*'la Ziraat, Maden ve Orman İşleri Fen Müdürlüğü kurulur. Buradan yola çıkarak, 47 kişinin çalıştığı İstanbul Alemdağ ve Avcıkoru Vakıf Orman İşletmesi kurulur. Bu gelişmeler dikkate alınmadan 13 Temmuz 1945'te 4785 sayılı *Kanun*'la vakıf ormanları devletleştirilmiştir.

28 Nisan 1926 tarih ve 831 sayılı *Sular Hakkında Kanun* da vakıfları ilgilendirmektedir. Kanunun 2. maddesi şöyledir, “Gerek vakfa ait olsun ve gerek suver-i saire ile vücuda getirilmiş olsun, umumun istifadesine mahsus olarak şehir ve kasabalara ve köylere isale edilmiş suların idaresi, kâffe-i müessesat ve menabi-i varidatı ile birlikte belediye ve köy ihtiyar meclislerine müdevver ve mevdudur.” Kanunun bu maddesine istinaden, bütün suların idaresi şehirlerde belediyelere, köylerde ise köy tüzel kişiliğine devredilmiştir. Aslında 1924 senesi *Bütçe Kanunu*'nun 10. maddesine göre İstanbul'daki vakıf

suyollarının idaresi belediyeye devredilmişti. Bu hüküm 1925 yılında *Sular Kanunu* çıkmadan bir yıl evvel hayata geçirilmiştir.

3 Nisan 1930 yılında kabul edilen 1580 sayılı *Belediyeler Kanunu*'nun 110. maddesiyle belediye sınırları içinde bulunan avarız ve gelirleri belediyeye devredilmiştir. 160. maddesi ile müessesat-ı hayriye bahçe ve hazirelerinde bulunanlar hariç vakıf mezarlıkların tamamı belediyelere devredilmiştir. Bu uygulama ile vakıflar, ciddi bir gelirden mahrum bırakılmış ve tasfiyesi anlamında ciddi bir adım atılmıştır.

Vatan Caddesi'nde Gureba Hastahanesi civarında bulunan vakıf mezarlık, merkez binası inşa edilmek üzere 1926 yılında Teyyare Cemiyeti'ne, bu mezarlığın geri kalan 5.690 m²'lik kısmı 1926 yılında iki ayrı kararlar Hilal-ı Ahmer Cemiyeti'ne, aynı mezarlığın 23.000 m²'lik bölümünün üzerine muallim mektebi inşa edilmek üzere 45.000 lira bedelle 1929 yılında Maarif Bakanlığı'na satılmıştır.³

Yapılan bu hukuki düzenlemeler neticesinde, vakıfların elinde sadece cami, mescit ve diğer hayrat eserlerin haziresinde bulunan mezarlıklar kalmıştır.

Vakıf taşınmazlarının kamu kuruluşları eliyle dağıtımı da vakıfların tasfiyesi noktasında önem arz etmektedir. Kamu eliyle dağıtılan vakıf taşınmazları farklı hukuki düzenlemelerle devredilmiştir. Göçmenlerin vakıf orman ve çiftliklere yerleştirilmesi, hayratı ve gelirin sarf yeri, aynı köyde olan vakıf akarlarının 1931 tarihli *Köy Kanunu* uyarınca köy tüzel kişiliklerine devri, 1945 tarihli *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu* doğrultusunda vakıf arazilerinin kamulaştırılarak, ilgililere dağıtılması ve devlet yatırımları için, özellikle şehir içerisinde bulunan vakıf arsaların yatırım yapacak kuruluşlara devredilmesi gibi uygulamalarla vakıf taşınmazların dağıtımı gerçekleştirilmiştir.⁴

Kamu eliyle devir konusunda en fazla dikkati çeken uygulama 1945 yılında 4753 sayılı *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*'dur. Kanunun 14. maddesinin (a) fıkrasında, “Mülhak ve mazbut vakıfların tüzel kişilikleri namına Vakıflar Genel Müdürlüğü veya mütevelliler tarafından tasarruf edilmekte bulunan bütün vakıf arazisinin tamamı” ifadesi yer almaktadır. Söz konusu kamulaştırmada arazisi olmayan ve yetmeyen çiftçilere dağıtılmak üzere arazi, üzerinde zirai işletme ile ilgili yapı ve tesisleri ile birlikte, Tarım Bakanlığı'na kamulaştırılmıştır.

² Niyazi Acun, *Ormanlarımız ve Cumhuriyet Hükümeti'nin Orman Davası*, Ankara 1945, s. 35-38.

³ Öztürk, *Vakıf Müessesesi*, s. 421.

⁴ Öztürk, *Vakıf Müessesesi*, s. 432.

Tablo 1- İstanbul'da vakıf ormanlarının dağılımı

İli	İlçesi	Mevkii	m ²	Cinsi	Vakfı
İstanbul	Kartal	Alemdağ Reşadiye Yediveren Ortameşeliburnu Kovanpınarı Domuzgölleri Defneli Simitçi Yatağı Soğuksu	20.408.042,00	Orman	Atik Valide Sultan
İstanbul	Şile	Avcıkoru Yeniköy Mevkii	140.000.000,00	Orman	Bezmiâlem Valide Sultan
İstanbul	Gebze	(yedi adet köyü kapsayan)	6.000.000,00	Orman	Zeynep Sultan Vakfı
İstanbul	Samandıra	Gevherhan Çiftliği	m ² bilgisi mevcut değildir	Arazi ve Çalılık Orman	Zeynep Sultan Vakfı
İstanbul	Üsküdar	Alemdağ E.Kiraz bayırı Y.Çatalçeşme	23.000,00	Tarla ve Çalılık Orman	Atik Valide Sultan Vakfı
İstanbul	Sultanbeyli	Sultanbeyli	8.795.000,00	Orman ve Halî Arazi	Emetullah Gülnûş Valide Sultan

Bu kanuna göre, 1947-1964 yılları arasında kamulaştırılan toplam 153.588 dönüm araziden, 80.861 dönümü %52,65'i vakıflardan kamulaştırılmıştır. Vakıf arazilerden en çok kamulaştırma 24.489 dönüm ile 1954 yılı olmuştur. Bu tarihler arasında İstanbul'da şahıslardan, özel idare ve belediyelerden kamulaştırılan arazi yokken, 8.919 dönüm %11,03'ü vakıflardan kamulaştırılmıştır. Bu oran o dönemde tüm Türkiye'de gerçekleştirilen kamulaştırmaların %5,81'ine karşılık gelmektedir. Şahıslardan, vakıflardan ve özel idare ve belediyelerden kamulaştırılan arazi genişliğinin hazine adına tescil edilen arazi genişliğine oranları sırasıyla %0,22, %0,32 ve %0,08'dir.⁵ Bu uygulamaların dışında İstanbul'da farklı şekillerde de yüzlerce vakıf taşınmaz satılmıştır. Örneğin; Beyoğlu'nda, II. Bayezid Vakfı'na ait eski Amerikan Konsolosluğu çevresinde bulunan 11 parsel vakıf taşınmaz, Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçiliği ile Kahire'de imzalanan 10.000.000 dolarlık kredi anlaşması doğrultusunda, daha önce kurum tarafından belirlenen 577.250 lira bedel esas alınmak üzere Maliye Bakanlığı adına hareket edecek olan Emlak Bankası ile Vakıflar İdaresi arasında anlaşma sağlanması 1946 yılında Vakıf İdare Meclisi'nce karara bağlanmıştır. Bu uygulamadan da, herhangi bir kamu kurumunun

⁵ Duran Taraklı, *Çiftliği Topraklandırma Kanunu ve Uygulama Sonuçları*, Ankara 1976, s. 107-109.

Tablo 2- 1947-1964 yılları arasında kamulaştırılan arazinin dağılımı

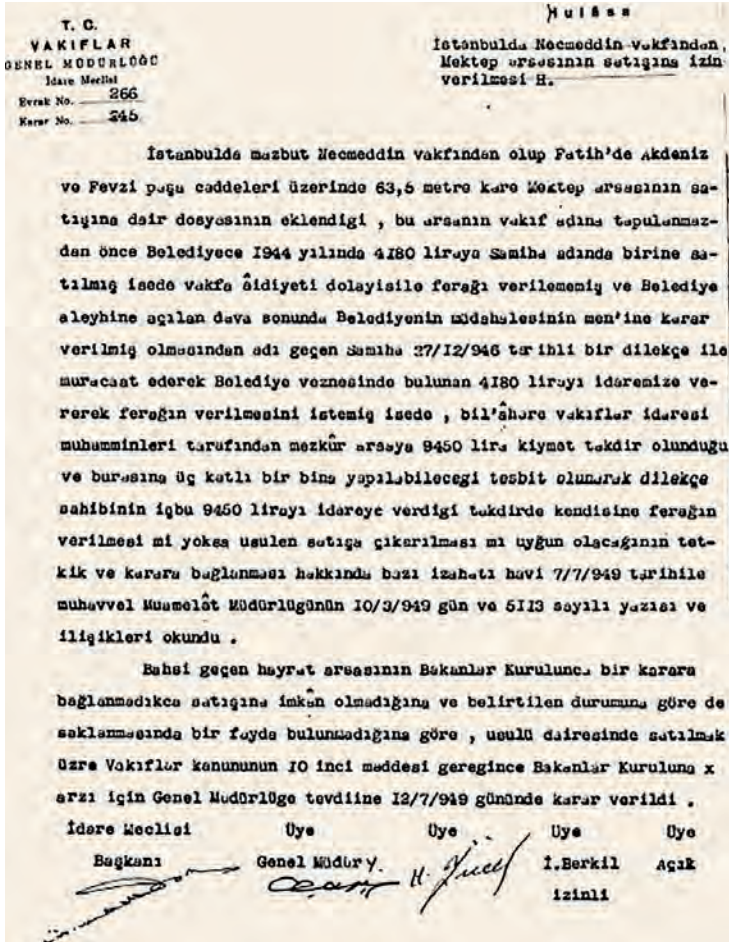
Kamulaştırılan Arazinin Sahibi	Genişliği (Dönüm)		Oranı %	
	Türkiye	İstanbul	Türkiye	İstanbul
Vakıflar	80.861	8.919	%52,65	11,03
Şahıslar	54.252	-	%35,32	-
Özel İdare-Belediye	18.475	-	%12,03	-
Toplam	153.588	8.919	%100	

ihtiyacını karşılamak üzere vakıf taşınmazla ilgili satış, kiralama veya tahsis konusunda istediği uygulamayı yapabildiğini görmekteyiz.

Akar ve Hayrat Satışları

Hukuki dayanakları ve sayıları değişmekle birlikte, vakıf taşınmazlar her dönemde satılmıştır. Ancak tasfiye amacıyla yapılan satışların birincisi 1920-1949 arasında, ikincisi ise 1960-1970 arasında gerçekleştirilmiştir. *Vakıflar Kanunu* kabul edilinceye kadar (1935), umum müdürlük imkânları ve özel kanunlarla yapılan satış işlemi, kanunun yürürlüğe girmesinden sonra, akar hayrat ayırımı yapılmaksızın belirli bir programa bağlanmıştır.

Programlı satışlarla ilgili, büyük parçalar hâlinde bulunan arsa ve arazilerin mümkünse parsellenerek

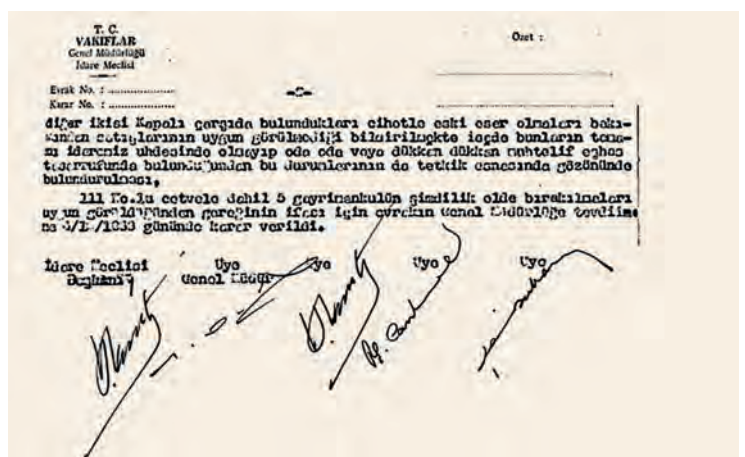
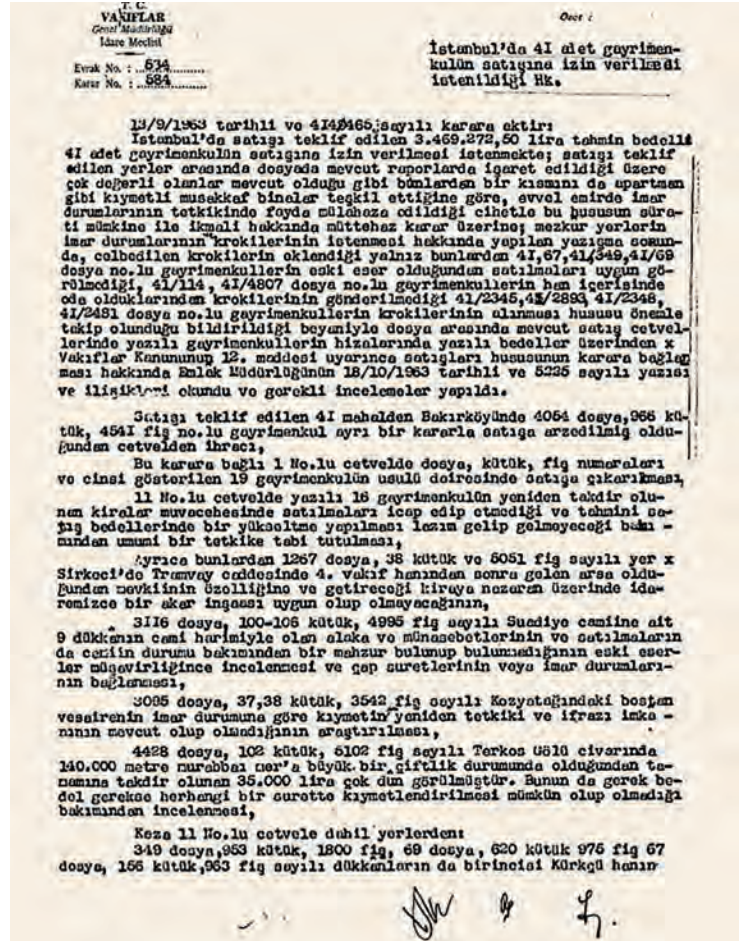

Belge 10 - Beyazid Vakfı'na ait 11 parça arsanın Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçiliği'ne satılmasına ilişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü İdare Meclisi kararı

satışa çıkarılması (VGM 1961; 100/135), nerelerin satışta ön plana alınması gerektiğinin tespitinin karşılaştırılarak yapılması (VİM 1957; 396/391), eski eserlerin bitişiğinde olan veya koruma alanında bulunan arsaların satış cetvellerine dâhil edilmemesi (VİM 1963; 423) gibi konular Vakıflar İdare Meclisi kararlarıyla hükme bağlanmış ve bölge müdürlüklerine bildirilmiştir.

Bu dönemde yapılan bazı satışlara baktığımızda 1963 yılında İstanbul'da Vakıflar İdare Meclisi'nin verdiği bir kararda 41 taşınmaz değerlendirilmiş, bunlardan 19 adedinin satılmasına, 16 adedinin satış bedellerinin yeniden belirlenmesi için bir çalışma yapılması amacıyla tetkikine, 5 adedinin ise eski eser olması ve başka nedenlerle satılmaması ve 1 adedinin de başka bir kararla satışa çıkarıldığı için cetvelden çıkarılmasına karar verilmiştir.

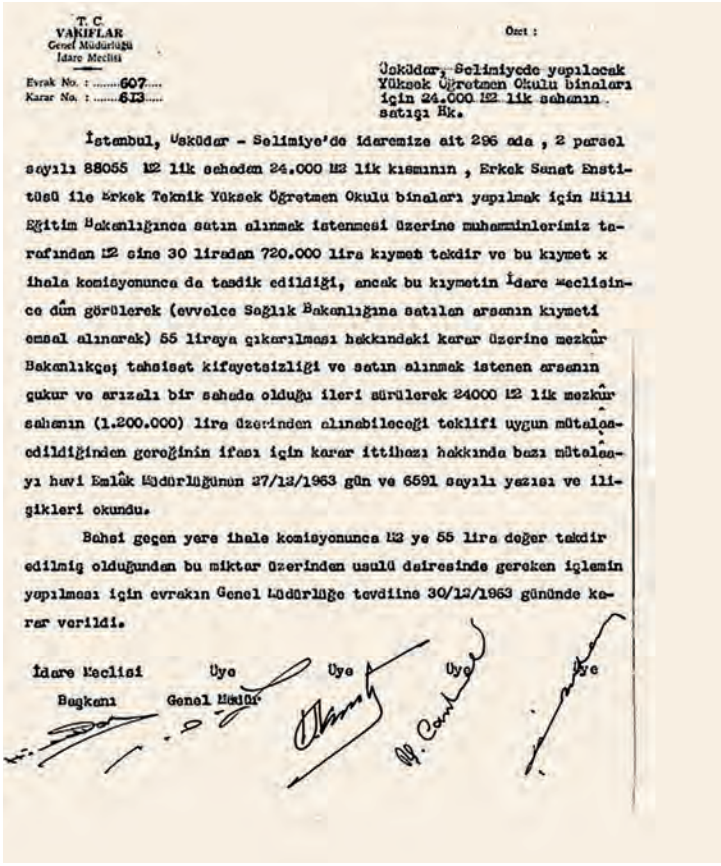
Bu dönemde Üsküdar/Selimiye'de Erkek Sanat Enstitüsü ve Erkek Teknik Yüksek Öğretmen Okulu binaları için ve Üsküdar/Bağlarbaşı'nda Yüksek İslam Enstitüsü için Millî Eğitim Bakanlığı'na, Üsküdar/Selimiye'de Sağlık Koleji için 17.045 m² yerin Sağlık Bakanlığı'na satılmasına karar verilmiştir.

Belge 11 - İstanbul'da 41 adet taşınmazın satışına ilişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü İdare Meclisi kararı

1920-1949 arasında yapılan satışlar ile 1960-1970 arasında yapılan satışlarla vakıfların tasfiyesi ve devlet eliyle yapılacak yatırımların finansmanının sağlanması amaçlanmıştır.

1924 yılında başlatılan vakıf mal varlığı ve hizmet alanlarının, diğer kamu kurum ve kuruluşlarına devri uygulaması sonucu pek çok vakıf eserleri dağıtımına tâbi tutulmuş, bunlardan bazıları da, devredilen kuruluşlarca satılmıştır. 1927'ye gelindiğinde, üzerinde hiçbir tasarruf yapılmayan

Belge 12- Üsküdar Selimiye'de yapılacak yüksek öğretmen okulu binaları için taşınmaz satışına ilişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü İdare Meclisi kararı

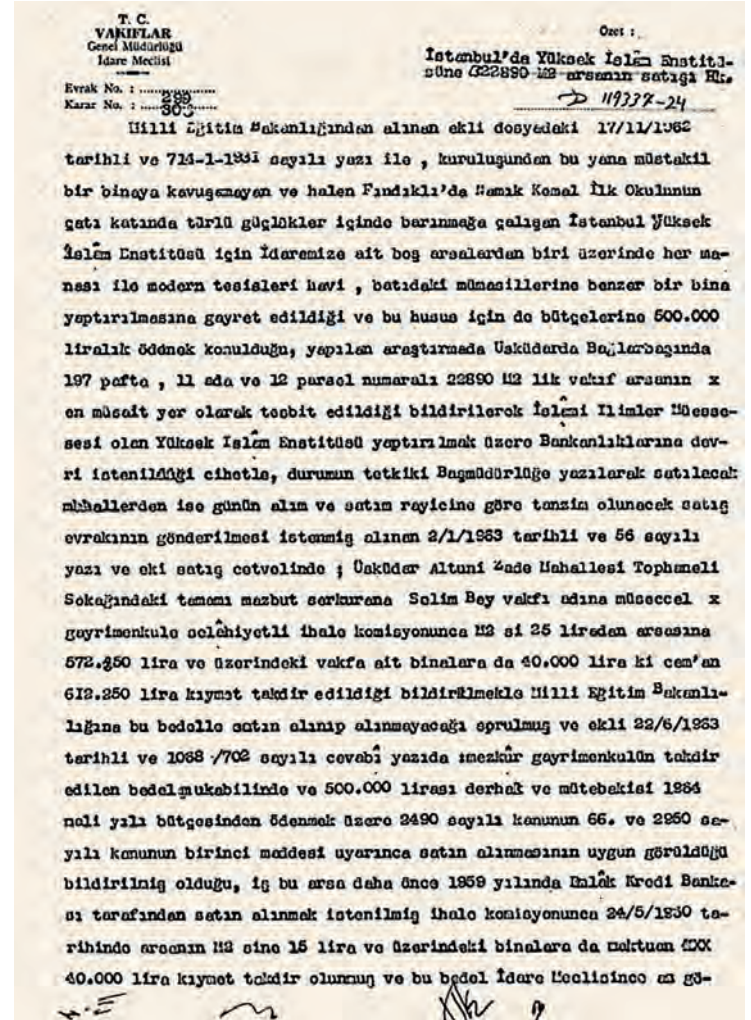
ve mülkiyet itibarıyla vakıflara ait vakıf hayrat eserlerden geriye sadece cami ve mescitler kalmıştır.

Kadro haricine çıkartılan cami ve mescitlerin satışına, 1935 tarihinde yürürlüğe giren 2845 sayılı *Kanun*'dan sonra başlanılmış olması gerekirken, söz konusu hayratların satışına tasnif çalışmalarına başlanıldığı 1927 yılından itibaren başlanılmıştır.

1927 senesi *Muvazene-i Umumiye Kanunu*'nun (*Bütçe Kanunu*) 14. maddesinde hakiki ihtiyaç dışındaki cami ve mescitlerin kadro dışı bırakılacağı ifade edilmiştir. *Bütçe Kanunu*'na dayanarak Diyanet İşleri Başkanlığı 8 Ocak 1928'de bir genelge çıkarmıştır. Bu genelgede camiler tasnif edilmiş ve kanunda belirtilen "hakiki ihtiyaç" kavramı açıklanmıştır. Buna göre iki caminin uzaklığının en az 500 m olması kuralı getirilmiş, birbirine yakın iki camiden birisi tasnif dışı bırakılmıştır. Tasnif dışı kalan bu camiler de kapatılmış ve sonrasında da satılmıştır.

İlk satılan camilere bakıldığında 1927 yılında İcra Vekilleri Heyeti'nin kararı ile Fevzi Paşa Caddesi'ne katıldığı için Şehremaneti'ne satılan Hatice Sultan Camii ile belediyece istimlak edilen Rumelihisarı'nda bulunan Yaşmakçı Şücaettin Camii ve müştemilatı yer almaktadır.⁶

6 Öztürk, *Vakıf Müessesesi*, s. 485.

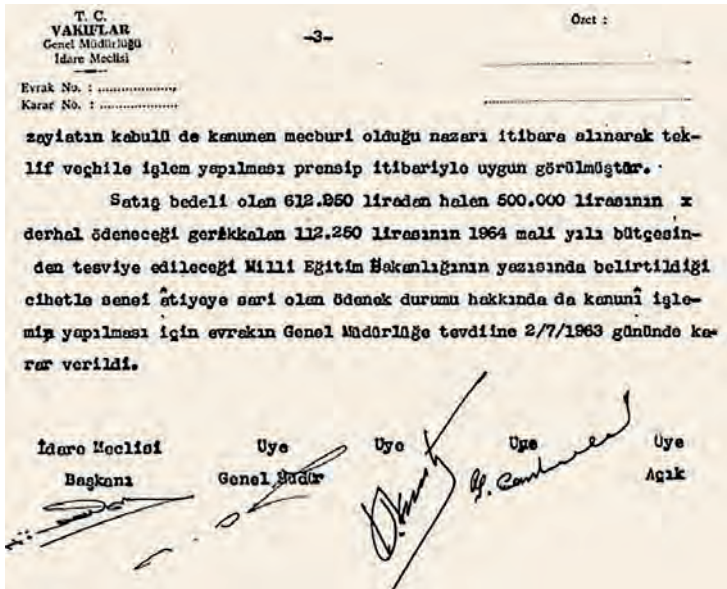
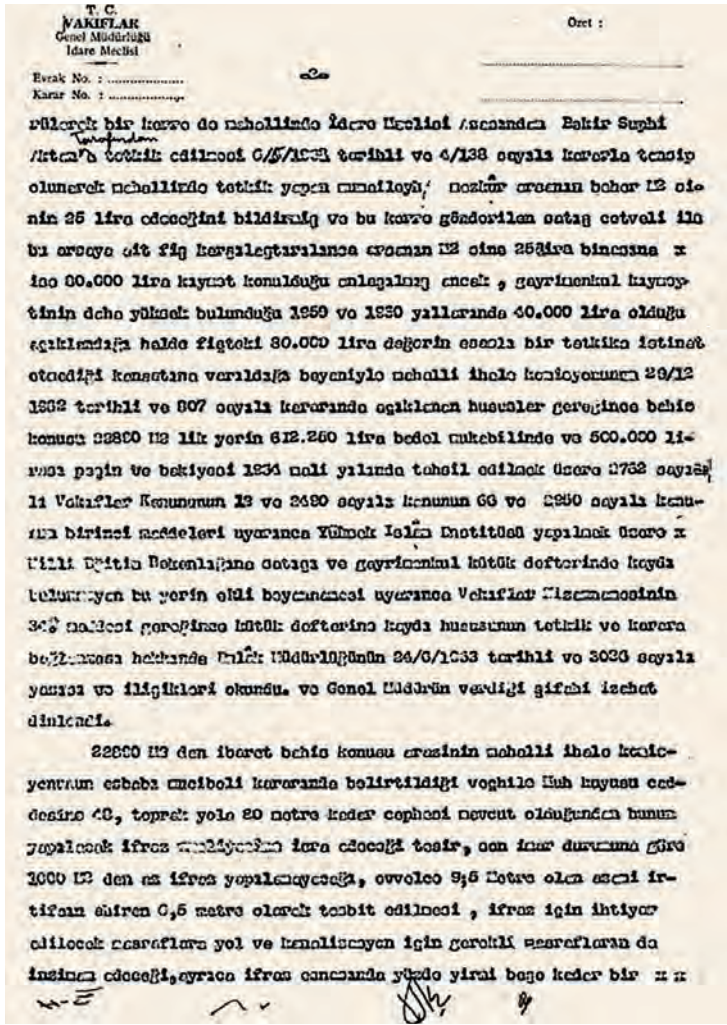
Belge 13 (1)- Üsküdar Bağlarbaşı'nda yapılacak Yüksek İslam Enstitüsü binaları için taşınmaz satışına ilişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü İdare Meclisi kararı

Satış ilanlarında, cami ve mescit denilmeyerek, "harat vakıf bina" denilmesi istenilmiştir. Toplumun tepkisinden çekinildiği ve toplumun hassasiyetlerinden ötürü alıcı olmak istemeyeceği düşünüldüğünden, sağlam cami ve mescitler çoğu zaman tarihî ve mimari kıymeti olmadığı, ipkasında fayda görülmediği gerekçesiyle ya da arsa olarak gösterilerek satışa çıkartılmıştır.

İki defa tasnife tâbi tutulan cami ve mescitler, en fazla İstanbul'da satılmıştır.

Çıkarılan kanunlarla vakfın mal varlığı ve hizmet alanları bir başka kamu kuruluşuna devredilmiştir. Sonraki süreçte cami ve mescitlerde olduğu gibi satılmak suretiyle vakfın hayratı hizmete kapatılarak, vakıf gayesiz bırakılmış ve hayır hizmeti kalmadığı için zaptedilmiştir.

Cumhuriyet döneminde cami ve mescit hususundaki tasarruf bunların tasnif edilip satışından ibaret değildir. Bunun dışında bazı camiler de müze veya müze deposu hâline getirilmiştir.

Belge 13 (2)- Üsküdar Bağlarbaşı'nda yapılacak Yüksek İslam Enstitüsü binaları için taşınmaz satışına ilişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü İdare Meclisi kararı

Müzeyle çevrilen camiler içerisinde ilk olarak İstanbul'daki Ayasofya Camii akla gelmektedir. Bir kilise olarak inşa edilen yapı, İstanbul'un fethedilmesiyle camiye çevrilmiş ve Fatih Sultan Mehmed Vakfı adına tapuya

kaydettirilmiştir. 480 yıl cami olarak kullanıldıktan sonra Bakanlar Kurulu kararı ile 1934 yılında müzeye çevrilmiştir.

Vakfın özel hukuk tüzel kişiliğine sahip olduğu ve vakıf malların sahibinin devlet olmadığı, vakfın kendisinin olduğu düşünüldüğünde, bu uygulamanın vakıf hukuku anlamında doğru olmadığı aşikârdır.

Ayasofya'dan başka, Bakanlar Kurulu kararı ile İstanbul'da Fethiye, Kariye ve Perizat Hatun (Hatuniye) camileri de müzeye çevrilmiştir.

Akar ve hayrat ayırt etmeksizin birçok vakıf taşınmazın elden çıkarıldığı ve bir anlamda tasfiye programının yürütüldüğü tüm bu uygulamalara karşın Cumhuriyet'ten sonra vakıflar için çıkarılan ve vakıf ruhuna uygun olan tek kanun 1957 yılında yürürlüğe giren 7044 sayılı Kanun'dur. Kanuna göre, herhangi bir yolla hazineye, belediyelere ve özel idarelere geçen ama aslında vakıf yoluyla yapılan taşınmaz mallar içinde korunması gerekli tarihsel veya mimari değer taşıyan eserlerin mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne geçmektedir.⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğü bu yolla, kendi mülkiyetine geçen taşınmaz eski eserleri de koruması altına almış, böylece zamanın ve ihmalciliğin zararlarından kurtulmaları sağlanmıştır.

İstanbul'un İmarında Yıkılan Vakıf Mirası

XX. yüzyılın başlarında imparatorluklar, başkentleriyle birlikte tarih sahnesinden ayrılmışlardır. Başkent in düşman işgalinden kurtuluşunun ardından sessiz ve yalnız bir dönem başlamıştır. Artık imparatorluk devri bitmiş ve yeni Cumhuriyet kurulmuştur. Üç büyük imparatorluğun başkenti ve İslam dünyasının hilafet merkezi olan şehir, artık bir ulus-devletin, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin, sadece en büyük kenti olarak varlığını sürdürecektir.

Cumhuriyet ilan edilirken 1.200.000'in üzerinde olan nüfus 1920'lerin sonunda 600.000'in biraz üzerindeydi. Gerçekten de şehir terk edilmiş gibiydi. İmparatorluğun yüzlerce yıl bütün zenginliğinin aktığı başkent, fakir düşmüş, kendi hâline terk edilmişti.

Bir yandan Batılılaşmaya, öte yandan imparatorluğa ait her türlü sembol ve kurumdan kurtularak ulus-devlet olmaya çalışan genç devlet, bu yıllarda bütün enerjisini kültürel, politik, ekonomik, ideolojik vb. her anlamda Ankara'yı kurmaya kullanmıştır. Yeni başkent Ankara'ya kaynak yaratmak uğruna İstanbul'un tarihî ve mimari dokusu ihmale

⁷ Ahmet Mumcu, "Eski Eserler Hukuku ve Türkiye", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1971, c. 28, sy. 1-4, s. 60.

İstanbul Evkaf Müdüriyeti İlanları

Değeri	Pey akçesi miktarı	
Lira K.	Lira K.	
150 00	11 25	Üsküdar'da Rummeşmedpaşa mahallesinde Arasta sokağında 6 No.1 bütün bir dükkân.
787 50	59 13	Aksarayda Yakubağa mahallesinde Valdecami karşısında 315 metro terbiinde muhterik Yakubağa camii arsası.
150 00	11 25	Balatta Hamamühiddin mahallesinde Kesmekaya caddesinde yeni 65 numaralı 86 metro terbiinde bulunan bütün bir arsa.
55 00	4 13	Şehremininde Aydıncethüda mahallesinde Yayla caddesinde 67/83 numaralı 126 metro terbiinde bulunan bütün bir arsa.
172 50	12 94	Beyoğlunda Hüseyinşağa mahallesinde Çaylak sokağında 94/96 numaralı 172,5 metro terbiinde bulunan bütün bir arsa.
400 00	30 00	Fatihde Sarıgüzelde Hüseyinpaşatürbesi karşısında 231 metro 84 santim terbiinde Dibek camii arsası ile mevcut taşları.
311 78	23 40	Hırkasıerifte Muhtesip İskenderbey mahallesinde 155 metro terbiinde bulunan Mollaahaveyn camii imamina meşruta ev arsası.
100 00	7 50	Mahmudpaşada Çuhacı hanı alt katta 10 numaralı yıkık bir oda.
602 91	45 20	Kasımpaşada Camiikebir mahallesinde Mecid sokağında 18 numaralı 230 metro terbiinde bulunan meşrutalı arsası.
300 00	22 50	Çemberlitastta Vezirhanı alt katta 64 numaralı bütün bir oda.
201 00	15 08	Samatyada Mirahor İlyasbey mahallesinde Hacimanol sokağında 40 numaralı 201 metrodan ibaret bütün bir arsa.
1400 00	105 00	Fatihde 201 metro terbiinde bulunan Piriñççisinan camii arsası ile taşları.
334 10	25 07	Hırkasıerifte Akşemseddin mahallesinde Fırın sokağında 50 numaralı ve 167,5 metro terbiinde bulunan Akşemseddin camii müezzinine meşruta ev arsası.
407 00	30 53	Topkapıda Beyazıdağa mahallesinde Kilise sokağında Tramvay caddesine yakın yerde 234 metro terbiinde bulunan bütün bir arsa.
1417 28	106 29	Galatada Bereketzade mahallesinde Camiişerif sokağında 7, 9 numaralı 177 metrodan ibaret imama meşruta ev arsası.
150 00	11 25	Yedikulede Mirahor İlyasbey mahallesinde Hacimanol sokağında eski 114 numaralı 115 metrodan ibaret bütün bir arsa.
67 20	5 04	Üsküdar'da Muradreis mahallesinde Köprülöknek sokağında 44 numaralı kayıtlı mucibince 168 metro terbiinde bulunan bütün bir arsa.
76 12	5 70	Samatyada Hacıkadın mahallesinde Mercancıkırkor sokağında eski 15 numaralı kayıtlı mucibince 43,5 metrodan ibaret bütün bir arsa.
172 50	12 94	Yenikaonda Tülbentcihüsameddin mahallesinde Sepetçi sokağında 34/1 numaralı 69 metro terbiinde bulunan bütün bir arsa.
887 00	51 52	Yenikaonda Tülbentcihüsameddin mahallesinde Yenikapı caddesinde 31 numaralı 229 metro terbiinde bulunan bütün bir arsa.
800 00	60 00	Yedikulede Mirahor İlyasbey mahallesinde 425 metro terbiinde bulunan İlyasçelebi camii arsası.
85 00	6 23	Beyoğlunda Hüseyinşağa mahallesinde Sultançermesi sokağında 35 numaralı 48 metro terbiinde bulunan bir arsa.

Yukarıda yazılı olan mallar satılmak üzere 15 gün için arttırmaya çıkarılmıştır. İhalesi kânunusununin 28 inci maddesi günü saat 15 tedir İstiyenlerin pey akçeleri ile beraber Mahlûlât Kalemine gelmelerini.

Foto 1- 24 Ocak 1935 tarihli Cumhuriyet gazetesinde çıkan satış ilanı

İstanbul Vakıflar Direktörlüğü İlanları

Değeri	Pey parast	
Lira K.	Lira K.	
56 00	4 20	Şehzadebağında Koğaçlar caddesinde yıkık Revanicelebi camii enkazı (mahallinde saat onda)
56 00	4 20	Hırkasıerifte Akşemseddin mahallesinde Çukur sokağında Mollaahaveyn camii enkazı (mahallinde saat on birde)
80 00	6 00	Balatta Karabağ mahallesinde Balat caddesinde eski 112/114 yeni 122 numaralı sahilhane (mahallinde saat on üçte)

Yukarıda yazılı üç parça enkaz 28/12/1936 pazartesi günü hizalardında yazılı saatlerde ve yerlerinde pazarlık suretile satılacağından İstekilerin muayyen saatte mahallinde bulunacak memuruna müracaatleri.

hissedarlarına bildiriliyor ki: Türkiye Cumhuriyeti Büyük Millet Meclisi tarafından 12 Haziran 1933 te tasdik edilmiş olan 2268 numaralı kanuna göre 9 Nisan 1927 tarihinden itibaren 4.18 İngiliz liralık yapılan ilk mevcudat tevziatı ancak 8 Nisan 1937 aksını tarihinde kadar hisse tevdi haklarına tevdiye edilebilecektir. Bu tarihin müddetinde sonra mevzuat mevkür, kasus mucibince hisse tevdiye edilecektir.

Doktor
HORHORNİ
Emisyon tecrübesi yanında Her gün akşamı kadar husulelerini kabul eder. Tel: 24181

Foto 2- 20 Aralık 1936 tarihli Cumhuriyet gazetesinde çıkan satış ilanı

F. C.
VAKIFLAR
Umum Müdürlüğü
İdare Meclisi
Sayı: 138

Höfden

Karar No.
142

Babiâlide Halli meşrut olvarında Acı musluk sokağında kâin İbrahim Paşa Camii arsasının evvelce Giresun Mebusu Hakkı Tarıka İfrazer satılan kısmından geri kalan arsa ile cami binası ve muhafaza divarının işe yaramaz bir hale gelmesinden dolayı satılmasına mahallî Encümenince lüzum gösterilmiş ve bu kerre 2877 lira 50 kuruş kıymet takdir edilmiş olduğundan bahisle camii mimarî kıymeti olmadığı da İzzeler idaresinden bildirilmesine göre, bedelleri diğer hayrata tahsis edilmek üzere satılmasına dair Ruamelât M. T. Müdürlüğünün tevdi olunan 29/2/1936 günlü ve 1483 sayılı yazısı ile iligilgi evrak okundu.

Bu camii mimarî kıymeti olmadığı İzzeler idaresinden bildirilmesine ve evrakında gösterilen sebeblere göre 2762 No.11 vakıflar kanununun 10 uncu maddesine tevfi kan uculen satılıb parasının diğer hayrata tahsisi uygun olacağından mezkûr maddeye tevfi kan Bakanlar Heyetince bir karara bağlanmak üzere yüksek başkanlığa arzına 16/3/36 gününde oybirliği ile karar verildi.

İdare Meclisi Aza Aza Aza Aza

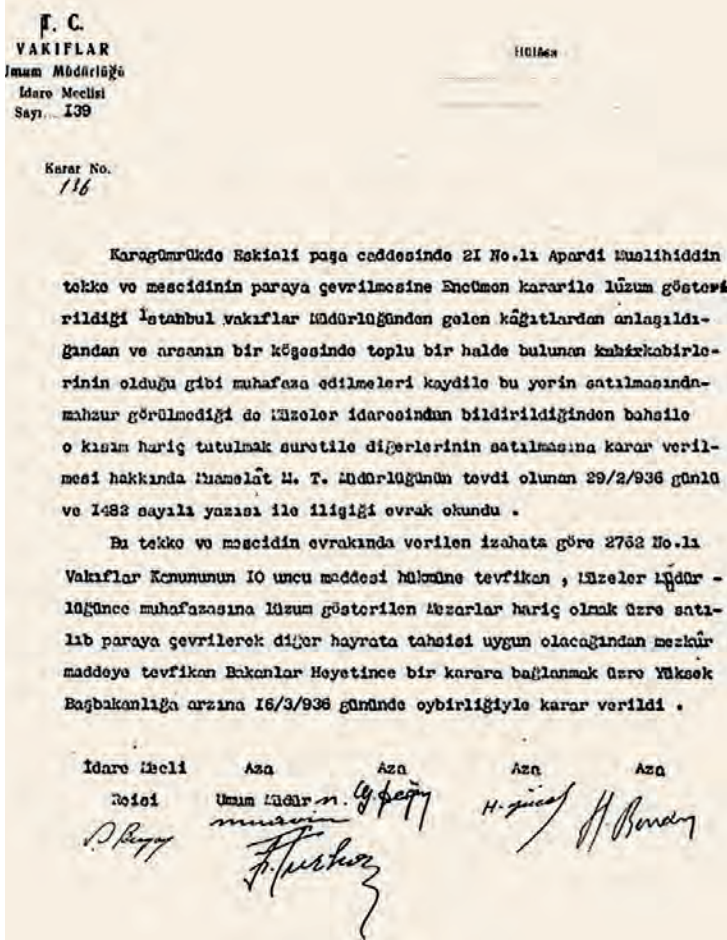
Reisi Umum Müdür M. G. Paşa H. Paşa H. Paşa

P. Paşa M. Paşa H. Paşa

Belge 14- İbrahim Paşa Camii arsasının satışına ilişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü İdare Meclisi kararı

uğrattılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul dayanılmaz bir sefalet içinde ölen bir şehirdi. Yüzlerce yıllık şehir tarihinde ilk kez dışarıdan yönetilmeye başlandı. Şehrin tarihi topoğrafyasının ve şehir tarihinin çok önemli unsurları olan birçok yapı bu müdahaleler sonucu yıkılmıştır. İnsanlığın en zengin kültür miraslarından birine başkentlik yapan İstanbul, modernleşme bir tavrın kötü imar faaliyetleriyle kendisine o zamana kadar asıl kimliğini veren dokusunu büyük ölçüde kaybetmiştir.

Osmanlı Devleti'nde kamusal ihtiyaçların giderildiği mekânlar (cami, okul, hamam, medrese, hastane,

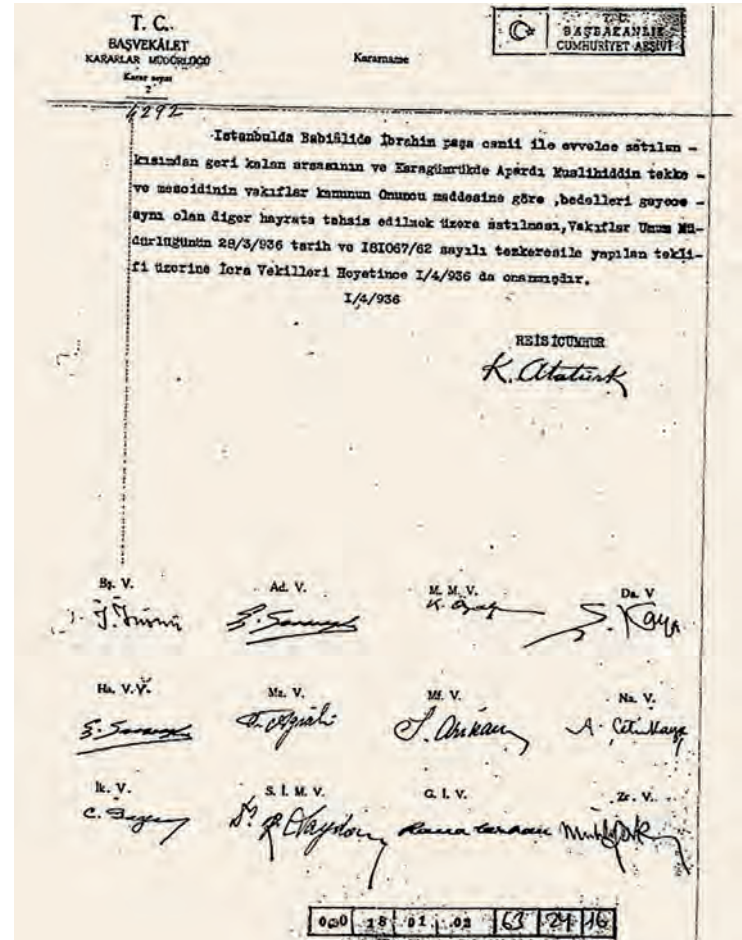

Belge 15- Apardı Muslihiddin Tekke ve Mescidi'nin satışına ilişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü İdare Meclisi kararı

kütüphane, aşevi vs.) yerleşim yerinin merkezinde, daha çok külliyelerin bünyesinde yer almaktaydı. Bu yapılar vakıf müessesesi aracılığı ile vücuda getirildiğinden yerleşim biriminin merkezinde, tabii olarak, vakıf müessesesi yer almakta ve yerleşim alanları bu merkez etrafında şekillenmekteydi. Hemen hemen bütün sosyal ihtiyaçların karşılandığı merkez konumunda olan vakıf külliyele, yerleşim yerindeki konumları itibarıyla toplumda fertler ve gruplar arasında sosyal bütünleşmenin sağlanmasında etkin rol oynamışlardır. Bir anlamda şehirlere; vakıf anlayışı etrafında kurulmuş ve gelişmişlerdir. Şehirlere asıl kimliğini veren vakıf abidelerle ilgili şehirlere yeniden imar edilmesi aşamasında iki yol vardı. Birincisi; açılacak yollar için vakıf eserler yıkılacaktı, ikincisi; yollar eserlerin etrafından açılacaktı. Bu yollardan birincisi tercih edilmiş ve yüzlerce vakıf eser yıkılmıştır.

1912-1914 yılları arasında belediye başkanlığı görevinde bulunan Cemil Topuzlu'nun imar çalışmaları bu dönemdeki ilk önemli müdahaledir.

Karaköy'deki Kemeraltı Caddesi, Alemdar Yokuşu ile Beyazıt Meydanı arasında uzanan Divanyolu başta olmak

Belge 16- İbrahim Paşa Camii ve Apardı Muslihiddin Tekke ve Mescidi'nin satışına ilişkin Bakanlar Kurulu kararı

üzere birkaç ana yol, bu dönemde açılarak genişletildi. Bu sırada mescitler, hanlar ile sivil mimarinin önemli örnekleri bir bir yıkılmıştır. Çukur Çeşme Hamamı, Zeynep Sultan Camii'nin önündeki hazire, Firuz Ağa Camii'nin yanındaki türbe ve sebil, Atik Ali Paşa Camii Külliyesi ve Elçi Hamı bunlardan bazılarıdır. Cemil Paşa, yıktığı eserleri anılarında övünerek anlatmaktadır. Yıkamadığı Ayasofya Hamamı için; "O fersude hamamı kaldıramadım, herkesten itiraz sesleri yükseldi." diyerek dönemin tarihe ve kültürel mirasa bakışımı sergilemiştir.⁸

İstanbul'u yeni imar planları 1936'dan sonra hazırlanmaya başlamış, ancak 1939'da II. Dünya Savaşı'nın çıkması İstanbul için tasarlanan projelerin gerçekleşmesini geciktirmiştir.

İstanbul Vali ve Belediye Reisi Dr. Lütfi Kırdar'ın idaresinde başlayan çalışmalar için 1933 yılında İstanbul'u ve Boğaziçi'ni planlamak üzere Fransa'dan dünyaca ünlü şehir plancısı Henri Prost davet edildi. Prost için İstanbul, şehir değildi. Onun planları sayesinde şehirleşecekti!

⁸ Burak Çetintaş, "İstanbul: Şehri Yıkarak Tarihe Geçenler", NTV Tarih, 2012, sy. 47, s. 63.

3- Aksaray'da yol açma çalışmaları

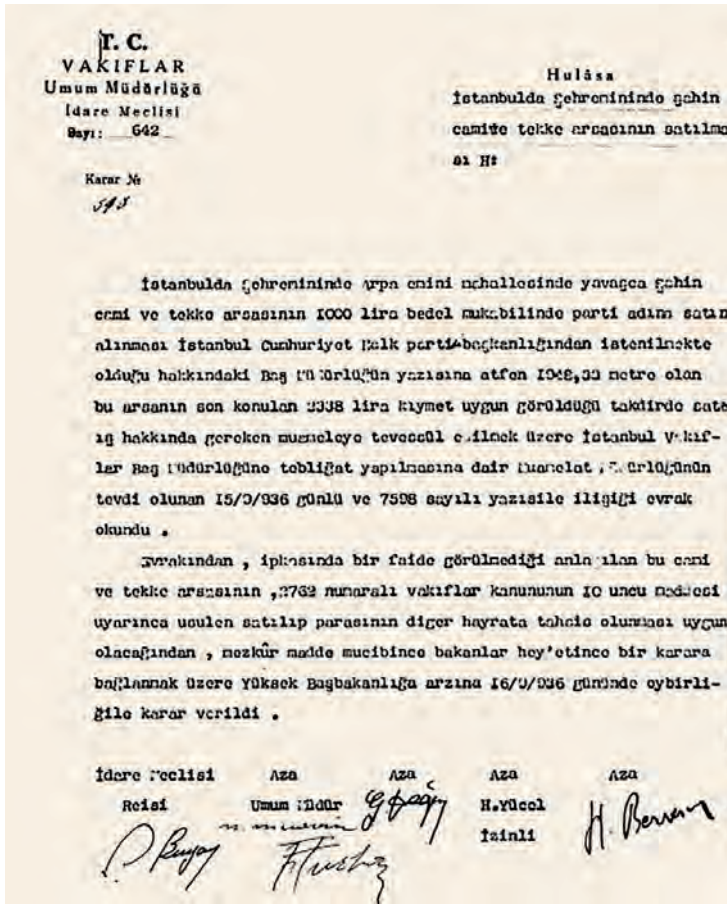
4- Süleyman Subaşı Camii (1941)

5- Aksaray Camiolar Mescidi

6- (Karaköy) Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii

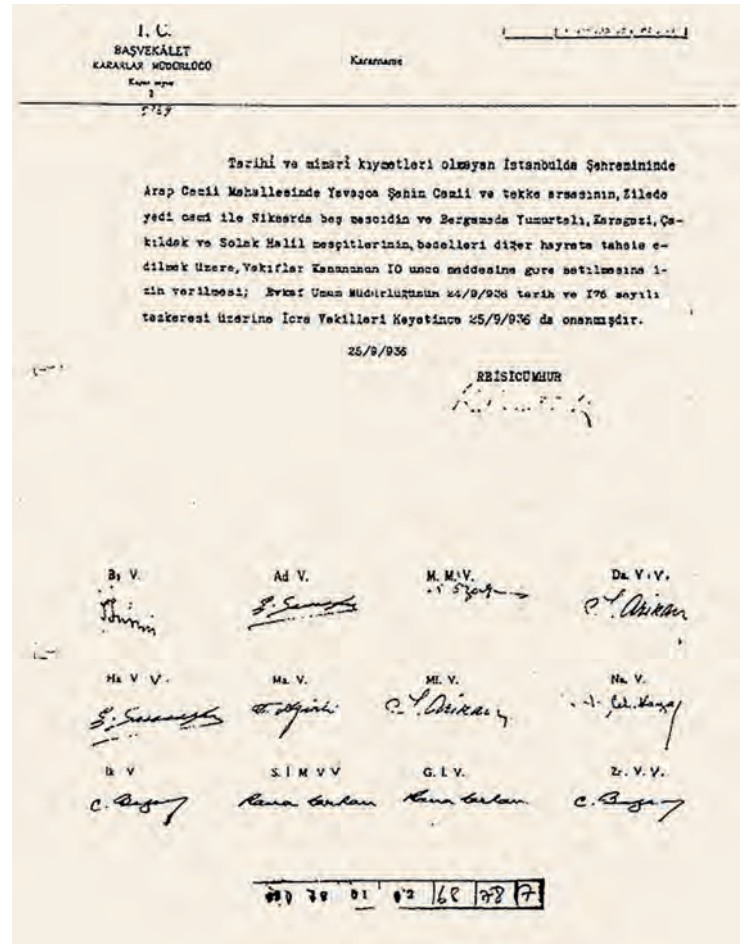
Belge 17- Yavaşca Şahin Camii ve Tekke arsasının satışına ilişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü İdare Meclisi kararı

Şehrin türlü müdahalelerle eski cazibesini kazanması, kaçan nüfus için cazip hâle getirilmesi planlanmıştı. Prost'a göre modern Türkiye'nin 10 yıldır harap olmaya terk edilmiş bu önemli kenti, ciddi bir şekilde ele alınıp yeniden imar edilecekti.

Lütfi Kırdar, eski şehrin çevresine yeni bir kent oluşturmak yerine tarihî dokusunu o günlerde hâlâ korumakta olan şehir içine müdahalelerde bulunmuştur. Taksim'deki tarihî Topçu Kışlası yıktırılmış ve bugünkü Gezi Parkı kurulmuştur. Ayas Paşa Mezarlığı 1927'de satılmış ve bu alanda Cumhuriyet İstanbul'unun ilk apartmanları yapılmıştı.⁹

Taksim'i Yenikapı'ya bağlayacak bulvarın açılması için Yenikapı'dan ve Unkapanı'ndan başlatılan çalışmalarda yüzlerce tarihî vakıf eseri yıkılmıştı. Bu güzergâhta yıkılan eserlerin bazıları: İbrahim Paşa Hamamı, Kırk Çeşme, Gürcü Mehmet Paşa Çeşmesi, Mahmudiye Mektebi, Bostan Camii, Revanî Çelebi Mescidi, Firuz Ağa Mescidi, Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescidi, Hoca Teberrük Mescidi, Papasoğlu Mescidi, Süleyman Subaşı Camii'dir. Eminönü Meydanı'nın genişletilmesi sırasında

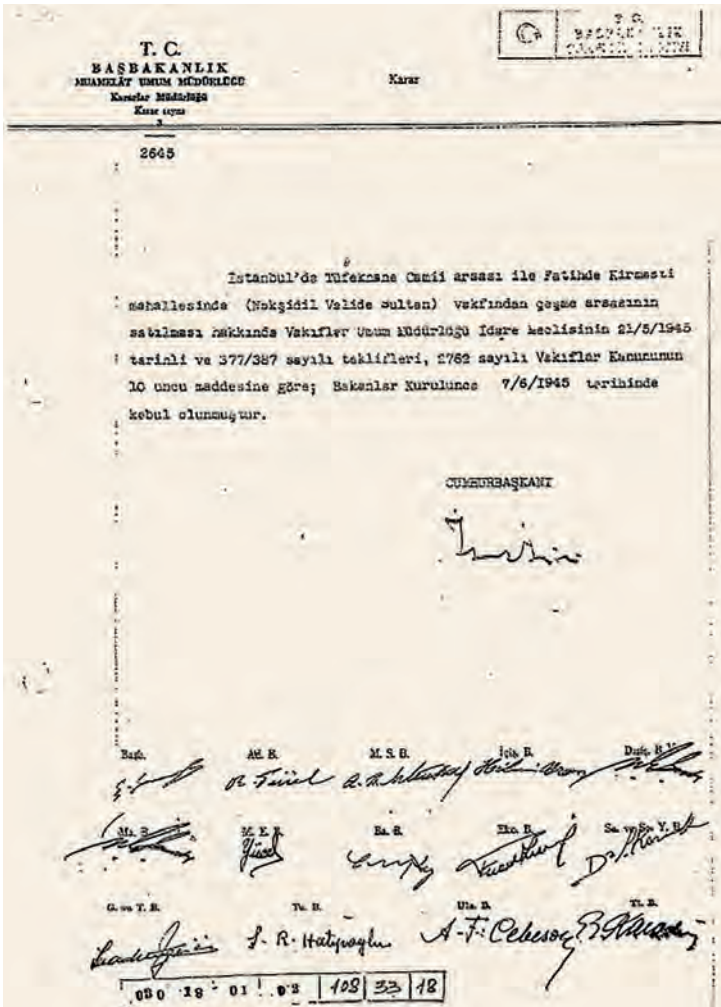
9 Çetintaş, "İstanbul: Şehri Yıkarak Tarihe Geçenler", s. 64.

Belge 18- Yavaşca Şahin Camii ve Tekke arsasının satışına ilişkin Bakanlar Kurulu kararı

Belge 19- Tüfekhane Camii arsasının satışına ilişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü İdare Meclisi kararı

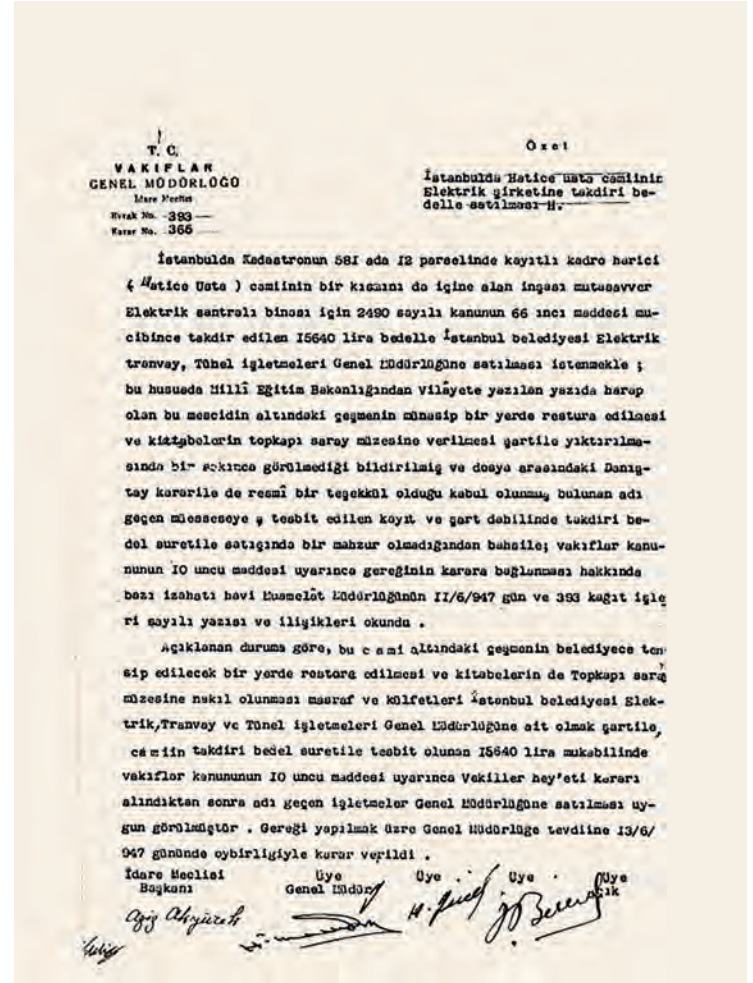
Belge 20- Tüfekhane Camii arsasının satışına ilişkin Bakanlar Kurulu kararı

İzzet Paşa Mescidi, Ayasofya Camii çevresinde yapılan düzenlemeler esnasında Ayasofya Medresesi yıktırılmıştır.

Kanunî Sultan Süleyman zamanında yaşamış olan Süleyman Bey tarafından Mimar Sinan'a yaptırılan Süleyman Subaşı (Unkapanı) Cami, 1936 yılına kadar ibadete açıktı. 1949 yılında Vakıflar Meclisi kararıyla belediyeye satılmıştır. Haliç üzerinde Galata tarafındaki Azapkapı ile Unkapanı'nı birleştiren Atatürk Köprüsü'nün yapımı sırasında gereksiz yere yıkılmıştır.

Prost'un uygulamaları sonucunda yüzlerce yıldır ayakta duran tarihî eserlerimiz tek tek ortadan kaldırılırken, şehrin tarihinden getirdiği kültürel hazineleri inkâr edilmiş ve yepyeni bir şehir kurulmak istenmişti. Bunun sonucunda Osmanlıların Dersaadet dedikleri İstanbul, tarihî kimliğinden hızla uzaklaşmıştı.

Yahya Kemal, yabancı bir uzmanın gelerek yüzyıllardır Türklerin elinde şekillenmiş bir şehri imar etmesini eleştirerek, şehirlerimizi millî bir anlayışla inşa etmekten çok uzak olduğumuzu belirtmiştir. İstanbul'un imar planı çalışmalarına katkıda bulunan Alman şehirci Herman Elgötz "Bir şehrin gelişmesi yalnız yabancı

Belge 21- Hatice Usta Camii'nin satışına ilişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü İdare Meclisi kararı

uzmanların eline bırakılamaz. İstanbul'da bu iş, Türk şehirci uzmanlar tarafından başarılabilir." diyerek, uygulamanın yanlışlığından bahsetmiştir.¹⁰

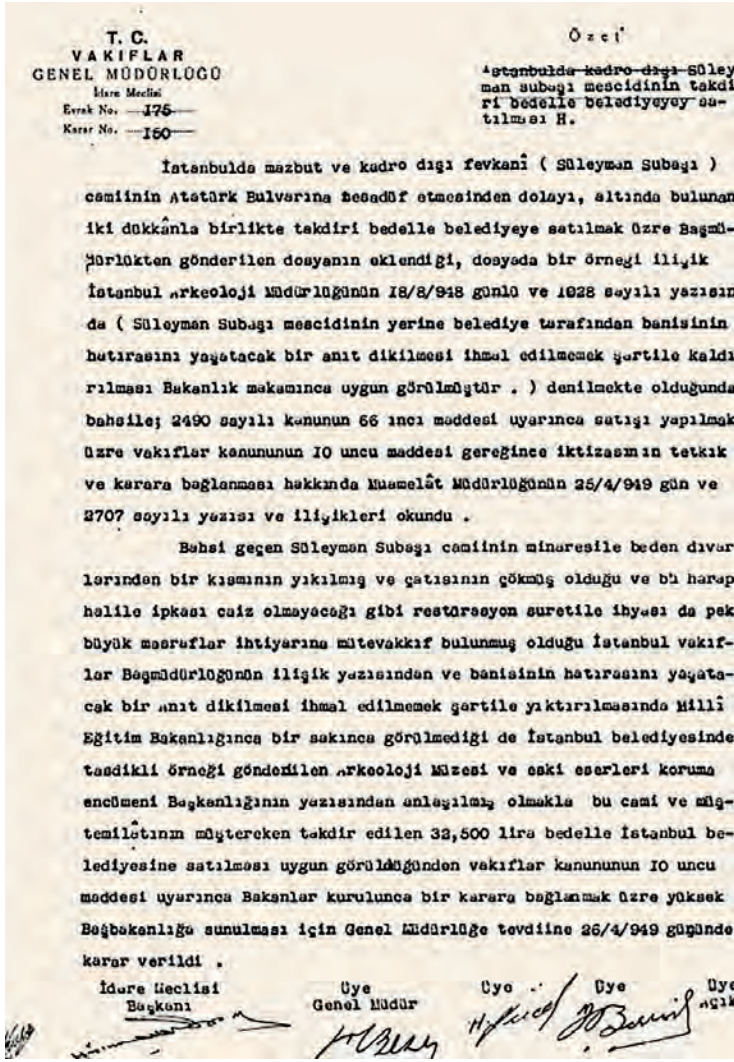
1950'li yıllara gelindiğinde İstanbul'da dört yıl sürecek ve şehri şantiyeye çevirecek imar seferberliği için 6785 sayılı İmar ve 6830 sayılı İstimlak yasaları geçmişti. Demokrat Parti döneminde Belediye Başkanı ve Vali Fahrettin Kerim Gökay'dı. İstanbul'un çehresinin değiştiği, ferah caddelerin açıldığı o günlerde yıkılan binalar "köhne ve harap" olarak adlandırılmış, tarihî şehrin yüzyıllar içinde oluşan kimliğine büyük zarar verilmiş ve içinde Mimar Sinan eserleri de olmak üzere birçok tarihî yapı ortadan kaldırılmıştır.

1956'da Menderes, İstanbul'un imarına başlamıştır. Bu, İstanbul'un çağı yakalaması amacını taşıyan ve Cumhuriyet'in Prost planlamasını izleyen ikinci ve daha kökten değişme aşamasıdır. Doğan Kuban'a göre bu dönem; Cumhuriyet tarihinde kent

10 Gürhan Tümer, "Yahya Kemal - Mimarlık İlişkileri Üzerine Notlar", 15.03.2013, <http://www.yapidergisi.com/makaleicerik.aspx?MakaleNum=28>

İli	Satış Tarihi	SATIŞI YAPILAN HAYRAT VAKIF TAŞINMAZIN TÜRÜ													
		Cami	Cami arsası	Minare	Mescit	Mescit arsası	Namazgah	Namazgah arsası	Muvakithane	Kilise- Manastır	Türbe arsası	Medrese arsası	Mektep	Mektep arsası	Tekke-Zaviye-Dergah
İstanbul (Poz 7-99-100-101-102-103-104-105-106 / Sayfa 6-7-198-199-200-201-202-203-204-205) Beyoğlu (Poz 44-112-113 / Sayfa 80-216-217) Kadıköy (Poz 46-178 / Sayfa 84-340)	1928														
	1929							1							
	1930														
	1931														
	1932														
	1933		1												1
	1934	1	3		1										
	1935		1												
	1936	1	15		2						1				1
	1937	3	8						1					1	2
	1938		8			3									2
	1939		6		5						2				4
	1940	2	2		2				1		1			1	
	1941	4								1				2	
	1942	1												1	
	1943														
	1944	2				1									
	1945		2												
	1946		3										1		
	1947	1	2		3						1	1			
	1948				1									1	
	1949		2								1			2	
	1950		2											1	
	1951		2			1								2	
	1952				1	3									
	1953														
	1954										1				
	1955													1	
	1956		1			1								1	
	1957		1											1	
	1958	1	1												
	1959		3												1
	1960														
1961															
1962															
1963															
1964															
1965							1								
1966	3	2											1		
1967	1	5			1		1					1	1		
1968		1										1			
1969		1								1					
1970		2													
T.O.		3	1	1	2	2	1	1	3	1	8	2	1	1	11
İL TOPLAMI		23	75	1	17	12	1	1	3	1	8	2	4	16	11

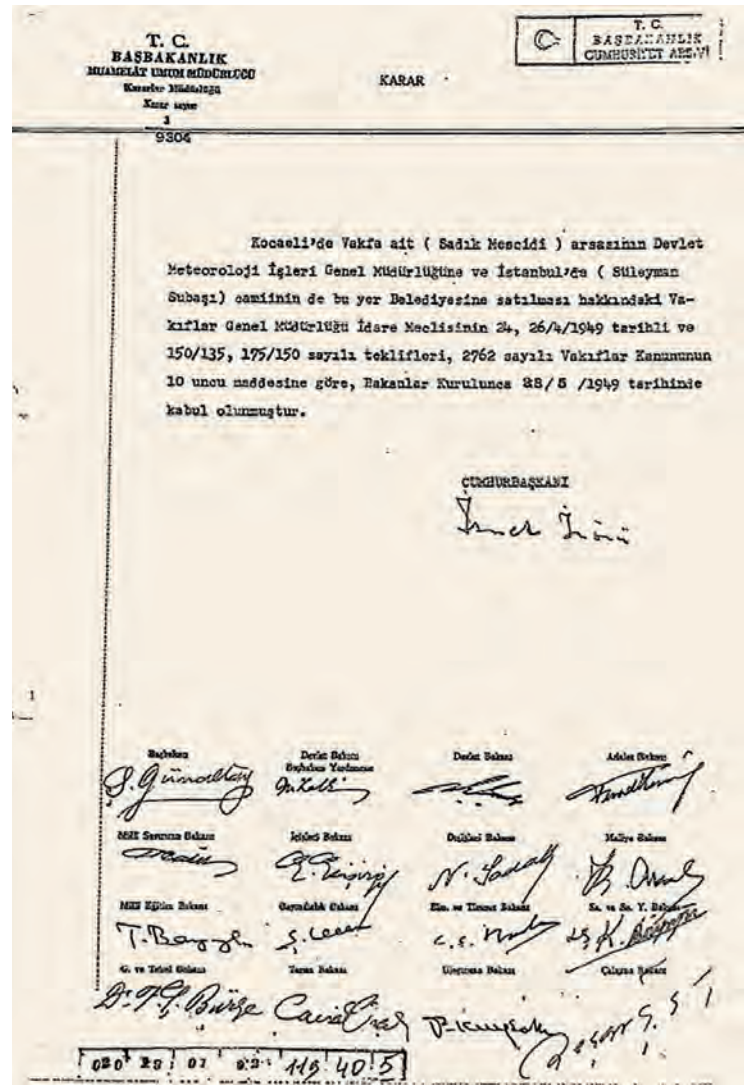
Tekke-Zaviye-Dergah arsası	İmaret	İmaret arsası	Darıışşıfa	Çeşme-Sebil-Şadırvan arsası	Hela	Hela arsası	Meşruta-Ev-Selamlık	Meşruta-Ev-Selamlık arsası	Enkaz-Taş-Kiremit B.	Mescit enkazı	Cami enkazı	Tekke-Zaviye Dergah enkazı	Dükkan	Arsa	Çiftlik	Toplam Taşınmaz Sayısı
																0
																1
																0
																0
							1									1
1			1	1	1		2	1						3		9
							2							1		11
							1							2		4
2	1							1						5		27
							2	1								20
2		1			2				1	1	3	1		1		25
									5	1	1			4		28
				1			1		2	1	2	1		7		24
1									10					2		20
									14					4		20
									1							1
									3	1	1					8
				1			1		2							6
					1									1		6
1					1	1			2			1				14
																2
						1			1							7
																3
																5
																4
																0
													1			2
							1						1			3
														1		3
						1								1		4
1																3
																4
																0
																0
																0
																0
																0
																1
																6
1				1			1								2	15
1															2	5
																2
															1	3
				1										1		14
10	1	1	1	5	5	3	12	3	41	4	7	3	2	33	5	311

Belge 22- Süleyman Subaşı Mescidi'nin satışına ilişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü İdare Meclisi kararı

planlaması ve kentlerin gelişmesi açısından çok önemli bir dönüm noktasıdır.

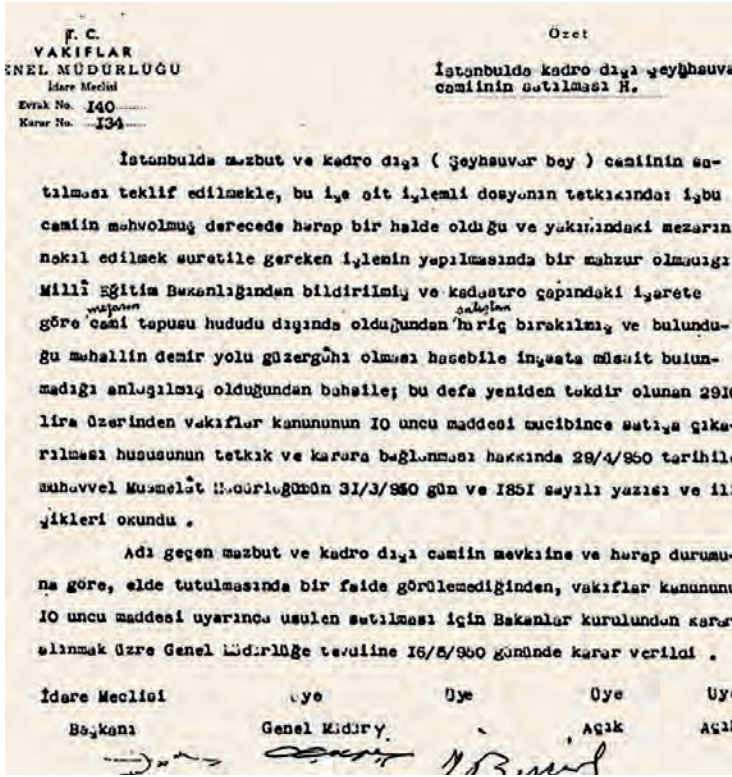
İstanbul'un artan trafik problemini çözmek için Millet ve Ordu caddeleri genişletilmiş, o güne kadar olmayan Vatan Caddesi açılmıştı. Vatan, Millet ve Ordu caddelerinin açılması sırasında –kimileri de yol çalışmasına hiçbir şekilde engel değilken– yıkılan yüzlerce tarihî eser vardı. Bunlar arasında; Tevekkül Hamamı, Kürkçübaşı Çeşmesi, Ereğli Camii, Mehmet Ağa Camii, Şehremini Karakolu, Deniz Abdal Camii, Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi, Ebussuud Efendi Çeşmesi, Kazasker Kızıl Abdurrahman Çelebi Camii, Selçuk Hatun Camii, Oruç Gazi Mescidi, Ebü'l-Fazl Mahmud Efendi Medresesi, Şirmerd Çavuş Camii, Zıbn-ı Şerif Tekkesi, Fındıkzade Tekkesi, Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi, Saliha Sultan Sıbyan Mektebi, Sarı Musa Camii, Laleli Baba Türbesi ve Çeşmesi, Hasanpaşa Hanı, Simkeşhane, Kemankeş Kara Mustafa Paşa Türbesi ve külliyesinin bir bölümü, Aydınoğlu Tekkesi, Mimar Ayaz

Belge 23- Süleyman Subaşı Mescidi'nin satışına ilişkin Bakanlar Kurulu kararı

Camii ve Mezarlığı, Molla Gürani Camii ve mezarlığının bir bölümü, Camcılar Mescidi, Çakırağa Mescidi ile Pertevniyal Valide Sultan Türbesi ve Çeşmesi, Murad Paşa Hamamı, Atar Halil Ağa Mescidi ve Çeşmesi gibi bazıları Mimar Sinan'ın eseri olan yüzlerce eski eser vardı. Bunun dışında Sirkeci Garı önündeki araba vapurlarına giden caddenin genişletilmesi sırasında Emir Mescidi yıktırılmıştır. Bunların yıktırılmaları Türk sanat tarihi bakımından da ciddi birer kayıptır.

Banisi XV. yüzyıl askerî teşkilatının yeniçeri bölük ağalarından Hüseyin Ağa olan Aksaray Camcılar Mescidinin (Gureba Hüseyin Ağa Mescidi) yıkımına 1956 yılındaki yol açma-genişletme çalışmaları esnasında karar verilmiştir. Yıkılan cami, bugün Aksaray Yeraltı Çarşısı'nın hemen yanında tramvay yolu üzerinde park olarak kullanılan boş arsanın olduğu yerde idi. Yeniden ihya çalışmaları kapsamında mescidin projeleri İstanbul Belediyesi tarafından hazırlanmaktadır.

Belge 24- Şeyhsuvar Bey Camii'nin satışına ilişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü İdare Meclisi kararı

Karaköy-Beşiktaş hattında yine trafiğin rahatlatılması amacıyla pek çok eser yıkılarak yol açılmıştır. Bu güzergâhtaki yıktırılan eserler arasında Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii, Fındıklı Hamamı, Bektaş Efendi Camii ve Hamamı, Ermeni Surp Lusavoriç Kilisesi, Tophane Kışlası, Tophane Ocağı Mescidi, Çivilimanı Mescidi, Süheyl Bey Camii, Keşfi Cafer Efendi Külliyesi, Yusuf Paşa Sebili, Yahya Efendi Çeşmesi, Mehmet Emin Sebili ve Mezarlığı vardı.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından Karaköy'de yaptırılan, daha önce Fatih döneminde bir tekke olan, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa camii II. Abdülhamid tarafından dönemin ünlü mimarı Raimondo D'Aronco'ya yeniden yaptırılmıştır. Art nouveau tarzında fevkani ve ahşap olarak inşa ettirilmiştir. 1957'de yol genişletme çalışmaları için Kınalıada'da yeniden kurulmak üzere taşları numaralandırılarak yapı sökülmüş ise de bu parçalar kaybolmuştur. Yani önemli bir eser, yol genişletme çalışmalarına hiçbir engel teşkil etmemesine rağmen yıkılmıştır.

Bir diğer yol genişletme çalışmasında, Beşiktaş-Bebek sahil yolunun genişletilmesi sırasında yok edilen yapıların en önemlisi Beşiktaş Hamamı idi.

Yahya Kemal, bu gibi uygulamalarla mirası

rastgele bilinçsizce yakıp yıkanları belirtmek, daha doğrusu suçlamak için –mimari mirasın korunmasıyla ilgili konulardan ve sorunlardan söz açan bir yazısının da başlığını oluşturan– “Kör Kazma” deyimini kullanmıştır. Aynı dönemde yapılan uygulamalar sonucu İstanbul'un maruz kaldığı yıkım ile ilgili Falih Rıfkı; “Zavallı İstanbul” tabirini kullanırken, bu uygulamalar neticesinde eski eserlerin uğradığı kıyımı yanlış bulan aydınlardan bazıları eski eserlerin İstanbul'un imarına mani olmadığına ilişkin yazılar yazmışlardır.

Günümüzde sadece ayakta olup onarıma ihtiyacı olan yapıların onarımları değil, anlattığımız bu yıkımlar neticesinde çeşitli nedenlerle ortadan kaldırılmış pek çok yapı ihya edilmeye çalışılmaktadır. Debbâğ Hacı Pîrî Mehmet Efendi Mescidi, Kazasker Abdurrahman Efendi Camii, Altı Poğaçâ Mescidi, Tarsusî mescidleri ihya edilmiş ve ibadete açık hâle getirilmiştir.

Çalışmaları devam eden ve belli aşamalar kaydedilen camilerden bazıları şunlardır: İmrahor İlyas Bey Camii, Şücaettin Mescidi, Süheyl Bey Mescidi, Bakkalzade Mescidi, Hacı İlyas Mescidi, Simkeş Mescidi, Kaptan Sinan Mescidi, Seydi Ali Bey Mescidi, Cankurtaran Mescidi, Helvacıbaşı Mescidi, Muhasebeci Ahmet Efendi Mescidi, Güngörmez Mescidi, Fatma Sultan Mescidi, Hacı Mahmut Ağa Mescidi, İsa Kapı Mescidi, Arpaemini Mescidi, Şeyhülislam Mescidi, Kasap Halil Camii, Uzun Yusuf Mescidi, Fındıkzade Mescidi, İbrahim Çavuş (Yayla) Mescidi, Kâtip Muslihuddin Mescidi, Hacı Timur Mescidi, Mihrinaz Hatun Camii, Yavuz Mehmet Ağa Camii, Çerağı Hamza Mescidi, Ayvansaray Mescidi, Kürkçübaşı Mescidi, Avcıbey Mescidi, Pîrî Mehmet Paşa Camii, Nişanca Mescidi.

İSTANBUL'DA VAKIF HİZMETLERİ

Tarihî derinliği itibarıyla İslam toplumlarında önemli bir kurum olan vakıf müessesesi, Osmanlı İmparatorluğu devrinde altın çağını yaşamıştır. Bu nedenle Osmanlı için “vakıf cenneti” ifadesi kullanılmaktadır. Özellikle İstanbul'un fethinden sonra sayılarının çok hızlı bir şekilde arttığı gözlenen vakıfların, İstanbul'un bir İslam şehri olarak imar edilmesinde aktif bir biçimde işlev gördüğünü söylemeliyiz.

Vakıf kavramına İstanbul düşünülmeden bakmak anlamsız olacağı gibi, İstanbul'u da vakıf kavramı olmadan değerlendirmek, İstanbul'u “şehirlerin sultanı” yapan silüetin arkasındaki düşünce ve manayı görmemek olacak, bu da eksik ve hissiz bir yaklaşım olacaktır. Sadece bu açıdan bir değerlendirme bile

7- Akaretler (Beşiktaş)

bu iki değerimizin birbirinden ayrılmayacağını bize göstermektedir.

Osmanlı döneminde vakıf düşüncesinin manevi atmosferinde vücut bulmuş abidevi pek çok esere ve sosyokültürel değerlere ev sahipliği yapan İstanbul, değerlerini Cumhuriyet dönemine de taşımış ve modernlikle geleneği potasında eritmeyi başarmıştır.

İnşa ve Onarım Hizmetleri

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından Cumhuriyet'in ortaya koymaya çalıştığı dinamik ve yenilikçi çalışmalara etkin katkı sağlayacak hizmetler gerçekleştirilmiş ve bu anlayış çerçevesinde ülkenin ihtiyacı olan yapılar inşa edilmiştir. Uzun süren savaşlardan çıkmış fakir ve genç Türkiye Cumhuriyeti'nin atılım yapabilmesi için vakıf kaynakları seferber edilmiştir.

1923'ten II. Dünya Savaşı'na kadar yapılan imar çalışmaları yeni bir Türk mimarisi yaratılması açısından vakıf yapı tarihinde önemli bir yer tutar. II. Dünya Savaşı yılları ve takip eden geçiş devresinde vakıfların yeni yapı konusunda çalışmalarının çok az olduğu görülmektedir.

1950 yılından sonra eski eser onarımları ve yeni inşaat yapımları hız kazanmıştır.

İstanbul'da Gökçek, Aşir Efendi, Aksaray Hamidiye, Yeni Valide Hanı, Çiçek Pazarı Hanı ve Kozluca Hanı inşa edilerek, vakfa gelir sağlanmış ve yeni İstanbul'un imarına katkıda bulunulmuştur.

Son yıllarda "kat karşılığı" ve "yapım karşılığı kiralama" (yap-işlet-devret) modelleri ile yeni binalar inşa ettirilmiş, taşınmazların bulunduğu arsalar atıl durumdan kurtarılarak, canlandırılması sonucu daire, dükkân, akaryakıt istasyonu, ticaret merkezi, İstanbulpark, sosyal ve spor tesisleri kuruma kazandırılmıştır. Bu yatırımların önemli bir kısmı İstanbul'da gerçekleştirilmiştir.

Vakıf yoluyla vücuda getirilen vakıf abide ve eski eserlerin bakım, onarım ve restorasyonunu büyük bir itina ile Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yerine getirilmektedir. Bir vakıf cenneti olarak adlandırılan Osmanlı'nın başkenti İstanbul da yine vakıf yoluyla imar edilmektedir. Bu bağlamda bilhassa son yıllarda birçok vakıf eser restore edilmiştir. Bu kapsamda Süleymaniye, Pertevniyal, Dolmabahçe, Edirnekapı Mihrimah Sultan,

Tablo 4- Cumhuriyet'in ilk 50 yılında vakıfların İstanbul'daki imar faaliyetleri

Sıra no	Cinsi ve Adı	Yılı	Bedeli
1	Valide Hanı	1941-1942	194.198,46
2	Çiçek Pazarı İş Hanı	1953-1954	1.148.456,09
3	V. Vakıf İş Hanı	1953-1955	400.000
4	Kozluca İş Hanı	1961-1962	624.464,58
5	Aksaray İş Hanı	1963-1966	1.517.721,09
6	Hamidiye Vakıf İş Hanı	1966-1967	605.717,16
7	Başmüdürlük Binası (Restorasyon ve Yenileme)	1968-1970	3.409.852,51
8	Aşir Efendi İş Hanı	1968-1971	2.233.707,56
9	Taşdelen Memba Suyu Tesisleri	1968-1971	1.749.941,40
10	Adahan Çok Katlı Mağaza	1969-1972	1.459.728,80

Yavuz Sultan Selim, Nuruosmaniye, Üsküdar Mihrimah Sultan, Ortaköy camileri gibi selatin camileri başta olmak üzere birçok cami restore edilmiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan restorasyonların dışında onarım karşılığı uzun süreli kiralama “restore et-işlet-devret” modeli ile de onarımlar yapılmış, kuruma gelir sağlanmıştır. Bu kapsamda İstanbul'da Akaretler, IV. Vakıf Han ve Valide Han'ın onarımları yapılmış ve bunlar otel ve işyeri olarak kullanılmakta olup Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne önemli gelir sağlamaktadır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarının yalnız ve terk edilmiş şehri İstanbul, 1950'lerden sonra yapılan imar çalışmaları ile yeni yollarla yeni binalarla kuşatılırken Anadolu'dan gelen yoğun göç akışına sahne olmuştur. İmar çalışmaları ile göç hareketlerinin uyumsuzluğu kentin etrafında ve gelişme alanlarında gecekondulaşmaya neden olmuştur. Bu gecekondulaşmanın önemli bir kısmı vakıf taşınmazları üzerinde olmuştur. İşgalli vakıf taşınmazların hazine ile takasının sağlandığı *4916 sayılı Kanun* ile İstanbul'da 4.557 adet işgalli vakıf taşınmazı hazine mülkiyetine devredilmiştir. Takas konusu, mülkiyeti vakıflara ait üzerinde yoğun yapılaşma bulunan Okmeydanı'nda (Beyoğlu ve Şişli) 3.403 adet, Beşiktaş'ta 2 adet, Beykoz'da 88 adet, Eyüp'te 1.064 adet taşınmaz hazineye devredilmiş, mülkiyeti hazineye ait Eyüp'te 62 adet, Şişli'de 8 adet, Adalar'da 6 adet, Sarıyer, Beykoz, Büyükçekmece, Zeytinburnu ve Beşiktaş'ta 1'er adet, Küçükçekmece'de 20 adet ve Gaziosmanpaşa'da 23 adet olmak üzere toplam 124 adet taşınmaz trampa edilmiştir.

Bu trampa işlemi sonucunda hem yaklaşık 30.000 ailenin tapu sorunu çözülmüş, hem de ev sahiplerinin imar durumuna göre yapacakları yatırımlarla bölgede sosyal dokunun değişmesi ve planlı şehirleşmenin gerçekleşmesi için önemli bir engel ortadan kaldırılmıştır.

Hayır ve Sosyal Hizmetler

Vakıf; sosyal duygu ve gayelerle meydana getirilmiş hukuki ve sosyal bir kuruluştur. Temelinde hayır duygusu yatmakta olup üstlendiği görevlerle vakfiyelerde yer alan pek çok sosyal hizmet yerine getirilmiş ve sosyal bütünleşme sağlanmıştır.

İmaret açmak ve bunları muhtaçların istifadesine sunmak vakfiye şartlarına göre vakfın en önemli hizmetlerindedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'da hizmet veren Üsküdar, Laleli, Eyüp ve Bayrampaşa (Sağmalcılar) imaretlerinden günde iki öğün sıcak yemek, ihtiyaç sahiplerine ücretsiz olarak dağıtılmıştır.

Eyüp imaretinde 2.000 kişiye sıcak yemek hizmeti ve 2.878 aileye de (14.927 kişi) 15 kalemden oluşan kuru gıda paketi dağıtım hizmeti devam etmektedir.

Fakir ve muhtaç vatandaşların tedavileri bilabedel Gureba Hastanesi'nde yapılmaktadır. Bu uygulama Osmanlı'dan günümüze devam etmektedir. Bugün de Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi'nde devam etmektedir.

Yeterli gelire sahip olmayan ortaöğrenim öğrencilerine burs verilmekte, hiçbir sosyal güvencesi olmayan kişilere de muhtaç maaşı bağlanmaktadır.

Eğitim ve Sağlık Hizmetleri

Her dönemde toplumumuzun en önemli değeri olan eğitim, vakıf medeniyetinin temel meselesi olmuştur. *Tevhid-i Tedrisat Kanunu* ile medreseler kapatılmış, eğitim ve öğretim Millî Eğitim Bakanlığı'na verilmiştir. Bu kapsamda birer eğitim kurumu olan sıbyan mektepleri, medreseler ve kütüphaneler ilgili kurumlara tahsis edilmiştir. Buna rağmen vakıflar, eğitim alanından tamamen çekilmemiş ve gelirleri nispetinde eğitim faaliyetlerine devam etmiştir. Vakıflar, okul çağındaki fakir çocukların eğitim ve öğretimine vakfiye hükümleri doğrultusunda katkı sağlamak amacıyla orta ve yükseköğretim öğrencileri için yurtlar açmıştır. 1954 yılında açılmaya başlayan yurtlar içerisinde 1973 yılında İstanbul'da bulunan Kız Yüksek Öğretim Yurdu'nda (1961) 106, Yüksek Öğrenim Erkek Öğrenci Yurdu'nda (1956) ise 707 öğrenci kalmaktaydı. 2000 yılına gelindiğinde Topkapı'da 200 kişilik bir öğrenci yurdu diğer tüm yurtlarla birlikte Bakanlar Kurulu kararı ile Millî Eğitim Bakanlığı'na devredilmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında vakıflar, okul ihtiyacını karşılamak için eğitim alanında çalışmalar yapmıştır. İstanbul'da Bostancı Okulu inşası ve Pertevniyal Vakfı gelirinden karşılanan Pertevniyal Lisesi binası inşası bu çalışmaların bazılarındandır.

I. Abdülhamid'in annesi Bezmi âlem Valide Sultan tarafından vakfedilerek kurulan Bezmiâlem Vakıf Gureba Eğitim ve Araştırma Hastanesi, kurulduğu 1843 yılından bu yana özellikle tedavi imkânı bulamayan fakir ve kimsesiz insanların tedavilerini vakfiyesi doğrultusunda gerçekleştirmiştir.

Özellikle eğitim alanında hizmet verecek olan eğitim ve araştırma çalışmaları ile ülkemizde ve dünyada referans kabul edilmeyi hedefleyen Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından temsil ve idare edilen Bezmiâlem Valide Sultan Vakfı, Silahtar Abdullah Ağa Vakfı ve Abdülhamit-i Sani Vakfı'nın vakfiyelerinde yazılı eğitim hayır şartlarını yerine getirmek amacıyla 2010 yılında kurulmuştur.

Fatih Sultan Mehmed Han, Sinan Ağa b. Abdurrahman, Nurbanu Valide Sultan, Hatice Sultan ve Abdullah oğlu Hacı Abdülaziz Ağa vakıflarının vakfiyelerinde yazılı hayır şartlarını yerine getirmek, vakıfların ihtiyaç duydukları alanlarda çağın gerektirdiği evrensel değerlere sahip uzmanlaşmış kültür tarihçisi ve teknik elemanları yetiştirmek için 2010 yılında Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi kurulmuştur.

Böylelikle geçmişte sağlık ve eğitim hizmeti vermiş vakıflarımızın tarihî misyonlarını ve vakfiye şartlarını günümüz şartlarında devam ettirmek düşüncesi hayata geçirilmiştir. Üniversitenin kuruluşunu sağlayan vakıfların vakfiyelerindeki eğitim şartlarının yerine getirilebilmesi amacıyla öğrencilerin %20'sinin burslu olarak öğrenim görmelerini sağlamak; şehit, yetim ve fakir aile çocukları için burs temin etmek, konaklama ve yemek hizmetlerinden ücretsiz yararlanmalarını sağlamak gibi görevler de üstlenilmiştir.

Günümüzde *Medeni Kanun*'a göre kurulan yeni vakıfların da eğitim alanında etkin olarak çalışmaları görülmektedir. İstanbul'da faaliyet gösteren yeni vakıflar tarafından İstanbul'da 33 adet vakıf üniversitesi ve 6 adet meslek yüksekokulu kurulmuştur.

Kültür Hizmetleri

Ülkemiz, Türk ve İslam kültürünün en büyük değerlerinden olan vakıf anlayışı sayesinde, günümüzde sayısı milyonlarla ifade edilen eski eserin sahibi olmuştur. Bunların korunmasından ve gelecek nesillere aktarılmasından sorumlu olan vakıflar teşkilatının eser biriktirme ve müze çalışmaları yüzyılı aşkın bir zamandır devam etmektedir. Bu çalışmalar aynı zamanda ülkemiz müzeciliğinin de başlangıcı olmuştur. Vakıflarda müzeciliğin ilk adımları İstanbul'da atılmıştır. Vakıflar teşkilatı, XIX. yüzyıl ortalarında vakıf binalarındaki taşınır eski eserleri toplamaya ve koleksiyonlar oluşturmaya başlamıştır. Bu eserlerden;

- 1914 yılında Evkaf-ı İslamiye Müzesi'ni,
- 1967 yılında İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Medresesi'nde, Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi'ni
- 1967 yılında İstanbul Sultan Selim Medresesi'nde Yazı Sanatları Müzesi'ni, (1984 yılında Beyazıt Medresesi'ne taşınmış ve Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi adını almıştır.)
- 1979 yılında İstanbul Sultanahmet Camii Hünkâr Kasrı'nda Halı Müzesi'ni,
- 1982 yılında İstanbul Sultanahmet Camii altındaki fil ahırlarında Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar Müzesi'ni açmıştır.

Evkaf-ı İslamiye Müzesi, 1925'te zamanın Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış, günümüzde de Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

Osmanlı'dan günümüze intikal eden ve birçoğu vakfedilen yazma eserler, günümüzde yine bir vakıf

Tablo 5- İstanbul'da kurulan vakıf üniversiteleri

Vakfın Adı	Üniversite Adı
Acıbadem Sağlık ve Eğitim Vakfı	Acıbadem Üniversitesi
Bahçeşehir Uğur Eğitim Vakfı	Bahçeşehir Üniversitesi
Adem Çelik Beykent Eğitim Vakfı	Beykent Üniversitesi
Bezm-i Âlem Valide Sultan Vakfı	Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi
Silahtar Abdullah Ağa Vakfı (Mazbut Vakıf)	
Abdülhamit Sani Vakfı (Mazbut Vakıf)	
Dünya Eğitim Vakfı	
Doğuş Eğitim Vakfı	Biruni Üniversitesi
Fatih Sultan Mehmet Han Vakfı (Mazbut Vakıf)	Doğuş Üniversitesi
Sinan Ağa Bin Abdurrahman Vakfı (Mazbut Vakıf)	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Nurbanu Valide Sultan Vakfı (Mazbut Vakıf)	
Hatice Sultan Vakfı (Mazbut Vakıf)	
Abdullahoğlu Hacı Abdülaziz Ağa Vakfı (Mazbut Vakıf)	
Türkiye Sağlık ve Tedavi Vakfı	
Gedik Eğitim Vakfı	Fatih Üniversitesi
Bizim Lösemili Çocuklar Vakfı	Gedik Üniversitesi
Fevziye Mektepleri Vakfı	Haliç Üniversitesi
Türkiye Diyanet Vakfı	Işık Üniversitesi
Kemal Gözükara Eğitim ve Kültür Vakfı	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Akev-Anadolu Eğitim ve Kültür Vakfı	İstanbul Arel Üniversitesi
Bilgi Eğitim ve Kültür Vakfı	İstanbul Aydın Üniversitesi
Türk Kardiyoloji Vakfı	İstanbul Bilgi Üniversitesi
Yeşilköy 2001 Eğitim Sağlık Kültür Vakfı	İstanbul Bilim Üniversitesi
Gelişim Eğitim Vakfı	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Mehmet Altınbaş Eğitim ve Kültür Vakfı	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Kültür Koleji Vakfı	İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi
İstanbul Medipol Üniversitesi Medipolitan Eğitim ve Sağlık Vakfı	İstanbul Kültür Üniversitesi
İlim Yayma Vakfı	İstanbul Medipol Üniversitesi
Bilim ve Sanat Vakfı	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
İstanbul Ticaret Odası Eğitim ve Sosyal Hizmetler Vakfı	İstanbul Şehir Üniversitesi
Kadir Has Vakfı	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Vehbi Koç Vakfı	Kadir Has Üniversitesi
İstanbul Marmara Eğitim Vakfı	Koç Üniversitesi
İbrahim Arıkan Eğitim ve Bilimsel Araştırmaları Destekleme Vakfı	Maltepe Üniversitesi
Merve Eğitim ve Kültür Vakfı	MEF Üniversitesi
Engin Fikirler Eğitim ve Kültür Vakfı	Murat Hüdavendigâr Üniversitesi
Okan Kültür Eğitim ve Spor Vakfı	Nişantaşı Üniversitesi
Hüsnü M. Özyeğin Vakfı	Okan Üniversitesi
Türk Deniz Eğitim Vakfı	Özyeğin Üniversitesi
Hacı Ömer Sabancı Vakfı	Piri Reis Üniversitesi
Sistem Eğitim ve Kültür Vakfı	Sabancı Üniversitesi
İnsani Değerler ve Ruh Sağlığı Vakfı	Süleyman Şah Üniversitesi
İstanbul Eğitim ve Kültür Vakfı	Üsküdar Üniversitesi
Vatan Sağlık ve Eğitim Vakfı	Yeditepe Üniversitesi
Adıgüzel Eğitim, Kültür, Araştırma, Yardımlaşma ve Sağlık Vakfı	Yeni Yüzyıl Üniversitesi
Avrupa Eğitim Vakfı	Adıgüzel Meslek Yüksekokulu
Türkiye Lojistik Araştırmaları ve Eğitimi Vakfı (TÜRLEV)	Avrupa Meslek Yüksek Okulu
Kavram Eğitim Vakfı	Beykoz Lojistik Meslek Yüksek Okulu
İstanbul Şişli Vakfı (İŞVAK)	İstanbul Kavram Meslek Yüksek Okulu
Sinan Çetin Vakfı	İstanbul Şişli Meslek Yüksekokulu
	Plato Meslek Yüksek Okulu

eseri olan Süleymaniye Külliyesi'nde Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı bünyesinde hayatini devam ettirmektedir.

İSTANBUL'DAKİ CEMAAT VAKIFLARI

Osmanlı Devleti'nde "hükmi şahsiyet" uygulaması Batılı devletlerden çok sonra kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti tabiyetinde padişah fermanları ile vücuda getirilen Osmanlı cemaat ve hayır müesseseleri, 1 Mart 1913 tarihli *Eşhâs-ı Hükmiyenin Emval-i Gayrimenkuleye Tasarruflarına Dair Kanun-ı Muvakkat* gereğince, tasarruf ettikleri ve tapuya kaydedilmemiş olan hayratları, adlarına kayıt ettirme hakkının sağlanması ile taşınmaz iktisabına müntesip hükmi şahsiyet (tüzel kişilik) elde etmişlerdir. Bu düzenleme ile bağışlanmış, ancak hükmi şahsiyet taşımadıkları için tapuya tescilleri nam-ı müstear olarak yapılan taşınmazlarını beyan etmeleri hâlinde bu taşınmazların o hayratın mülkü sayılacağı hükmü getirilmiştir.

Lozan Barış Antlaşması müzakerelerinde azınlık meselesi en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Müzakerelerde azınlıklar meselesi mübadele ile çözümlenmiş fakat İstanbul Rum halkı ve Batı Trakya'da yerleşik Müslümanlar azınlık olarak kalmıştır. Türkiye'de kalan azınlıkların durumu antlaşmanın 37 ila 45. maddelerinde belirlenmiştir. Bu maddelerde geçen tanımlamaya göre, azınlık tanımlaması din esasına göre yapılmış ve Türkiye'de kalan azınlıklar gayrimüslim olarak anılmıştır. Türkiye, bu maddeler gereğince azınlıkların müesseselerine, bugün cemaat vakıfları olarak statü kazanmış olan kurumlarına, her türlü kolaylığı göstermeyi yüklenmiştir.

1935 yılında çıkarılan ve 6 ay sonra yürürlüğe giren (mülga) 2762 sayılı *Vakıflar Kanunu* geçici 1. maddesi gereğince 6 ay içinde beyanname veren mütevelliler verecekleri -1936 *Beyannamesi* olarak bilinen- beyannamenin 6 ay içinde tasdik edilmesi suretiyle tüzel kişilik elde etmişlerdir. Vakfiyesi olmayan, 1936 *Beyannamesi* ile mülhak vakıf tüzel kişiliği kazanan bu vakıflar, Türk uyruklu azınlıkların, hayratından faydalandığı kurumlardır.

Bugün "mensuplarınca seçilmiş kişi veya heyetler" tarafından idare edilen 166 adet cemaat vakfı bulunmaktadır.

İmparatorluğun son yıllarındaki demografik yapısı göz önünde alındığında İstanbul, pek çok farklı

inanç grubunun yaşadığı bir şehir olarak karşımıza çıkar. Bunun nedeni mübadele yapıldığı zaman İstanbul'da bulunan azınlıkların mübadeleye tabi tutulmamalarıdır. Daha sonra Anadolu'nun değişik yerlerindeki azınlıklarında değişik nedenlerle göç ederek geldiği İstanbul, 1950'li yıllara kadar çok dinli bir medeniyet merkezi olarak varlığını sürdürmüştür. Azınlıkların giderek azalmasına rağmen bugün ülkemizdeki çoğu gayrimüslim grubun ibadetlerini yaptığı, eğitimlerini gördüğü, kendi cemaatleri ile bir araya geldiği kurumlar, cemaat vakfı adı altında varlığını sürdürmektedir. Bunun doğal sonucu olarak da 166 cemaat vakfından 127 tanesi İstanbul'dadır.

2002 yılında Avrupa Birliği uyum yasaları olarak adlandırılan 4771 sayılı *Kanun* ve 2003 yılında söz konusu kanunda yapılan değişiklikle cemaat vakıflarına mal edinme, kullandıkları taşınmazları mülkiyetine geçirme ve bu mallar üzerinde tasarrufta bulunabilme hakkı tanınmış ve bir kısım malların iadesi sağlanmıştır.

2008 yılında 5737 sayılı *Vakıflar Kanunu*'nun geçici 7. maddesiyle tasarruflarında bulunan ve tapuda değişik isimlerle kayıtlı olan taşınmazlarının iadesi sağlanmıştır. 2012 yılında söz konusu kanuna eklenen geçici 11. maddeyle de kapsam biraz daha genişletilmiş ve malların iadesi sağlanmıştır.

Sonuç

Tarihî süreç içerisinde üstlendiği sosyal kültürel ve ekonomik rollerle hayatın her alanında varlığı hissedilen, Türk kültür ve medeniyetinin çekirdeğini oluşturan ve kurumsallaşmış yardım anlayışını ifade eden vakıf müessesesi 1048 yılından bugüne kadar Anadolu topraklarında kendi geliştirdiği "vakıf şuuru" etrafında yardım etmek isteyen ile yardıma ihtiyacı olan arasında köprü vazifesi gören önemli bir kurum olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde temel işlevi kamusal ihtiyaçları gidermek olan vakıf müessesesinin gerek geçmişte gerek günümüzde, toplumda sosyal bütünleşmenin gelişmesine etki ettiğini söylemek mümkündür.

Cumhuriyet dönemiyle birlikte Osmanlı'dan kalan vakıflar, programlı bir tasfiyeye maruz kalmış, kurumun imkânları devletin diğer hizmet alanlarına aktarılarak vakıf kurumu zayıflatılmıştır. Bu amaçla birçok hukuki düzenleme yapılmış ve birçok vakıf fonksiyonu veya vakıfların eliyle yürütülen bazı işler ve fonksiyonlar kamu otoritesinin bünyesine geçmiştir. Yeni savaştan çıkmış bir ülkenin birçok alanda hizmet verebilecek yeni modern binalar

Tablo 6- Cemaat vakıflarının İstanbul dağılımı

Adı	Adedi
Rum Vakıfları	64
Ermeni Vakıfları	47
Musevi (Yahudi) Vakıfları	12
Süryani Vakıfları	1
Keldani Vakıfları	1
Bulgar Vakıfları	1
Gürcü Vakıfları	1
TOPLAM	127

yapması bunlar için kaynak bulması pek mümkün olmadığı için bu alanlarda vakıf taşınmazları ve kaynaklarından, şehrin merkezinde yer almaları ve iktisadi bir değer olmaları nedeniyle çokça faydalanılmış ve bunların sonucunda vakıf kurumu oldukça küçültülmüştür.

Vakıf kurumu, Türk şehirciliğinin doğması ve gelişmesinde büyük rol oynamış sosyal bir kurumdur. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı medeniyet tasavvuru, imparatorluğa 470 sene başkentlik yapmış İstanbul'u geçen süre içerisinde kendi medeniyet tasavvuruna göre yeni bir biçime ve ruha dönüştürmüş ve bu dönüştürmenin somut ve eşsiz örnekleri şehrin Osmanlı dönemindeki yapılanması sırasında vakıf abideleri olarak bir bir yükselmiştir. Bundan ötürüdür ki en çok yıkım ve tasfiye çalışması bu şehirde karşımıza çıkmaktadır.

Elbette toplumsal kavramları soyut olmaktan çıkararak, onlara hayat veren ve yaşanır kılan şehirlerdir. Şehirler toplumların inanç, kültür ve sosyal gelişmelerini yansıtan en önemli unsurlardır. Bu açıdan bakınca İstanbul bizim medeniyetimizin ve bu medeniyet tasavvuru içinde beliren vakıf kavramlarının somutlaştığı; tarihî, kültürel ve tabiat güzellikleriyle dünyanın en güzel şehirlerindedir.

Osmanlı döneminde vakıf düşüncesinin manevi atmosferinde vücut bulmuş abidevi pek çok esere ve sosyokültürel değerlere ev sahipliği yapan İstanbul, değerlerini Cumhuriyet dönemine de taşımış ve modernlikle geleneği potasında eritmeyi başarmıştır.

Tüm bunların ışığında vakıf kavramına İstanbul düşünülmeden bakmak anlamsız olacağı gibi, İstanbul'u

Tablo 7- Cemaat vakıflarına iade edilen taşınmazların dağılımı

Yasal Dayanak	Faydalanan Cemaat Sayısı	Tesciline Karar Verilen Taşınmaz Sayısı
4771 sayılı Kanun	73	293
Geçici 7. madde	36	196*
Geçici 11. madde**	79	212
TOPLAM		701

* Kanun kapsamında müracaat edilmediği hâlde 15 cemaat vakfına ait 61 adet taşınmazın tapuda isim tashihi yapılmak suretiyle mülkiyet sorunu çözümlenmiştir.

** 7 cemaat vakfına 21 taşınmaz için de bedel ödenmesine karar verilmiştir. Geçici 11 . madde başvuruları ile ilgili değerlendirmeler 04.03.2014 tarihi itibari ile devam etmektedir.

vakıf kavramı olmadan değerlendirmek İstanbul'u "şehirlerin sultanı" yapan siluetin arkasındaki düşünce ve manayı görmemek olacak, bu da eksik ve hissiz bir yaklaşım olacaktır. Sadece bu açıdan bir değerlendirme bile bu iki değerimizin birbirinden ayrılmayacağını bize göstermektedir. Tarihsel süreç içerisinde bu ilişki göz önüne alındığında bugün de vakıfların çoğunun İstanbul'da kurulduğunu ve şehrin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatına yüksek ölçüde nüfuz ettiğini söylemek yanlış olmaz.